

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

การระดมกระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก กรณี
ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด

โดย นายศักดิ์พงศ์ หอมหวล และคณะ

มกราคม ๒๕๕๖

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

สังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก กรณี
ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด

โดย นายศักดิ์พงศ์ หอมหวล และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สารบัญ

หัวเรื่อง	หน้า
คำนำ	๗
สารบัญ	๗
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	3
คำถามวิจัย	3
วัตถุประสงค์	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	6
1. แนวคิดเรื่องการศึกษา	7
2. การปฏิรูปการศึกษา	13
3. โรงเรียนขนาดเล็ก	22
4. การจัดกระบวนการเรียนรู้	13
5. การมีส่วนร่วม	22
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่น	22
บทที่ 3 กระบวนการวิจัย	6
บทที่ 4 ผลการวิจัย	6
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	6
บรรณานุกรม	6
ภาคผนวก	6

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพิจารณาภาพรวมในปัจจุบันผู้คนในสังคมไทยได้ตั้งคำถามต่อคุณภาพการศึกษาทุกระดับโดยมีท่วงทำนองของคำถามที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ ภายใต้อสภาพความพร้อมของปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้หรืออาจเรียกได้ว่า บนฐานแห่งความเป็นสมัยใหม่ กระบวนการจัดการศึกษาของสังคมไทยได้ใช้ปัจจัยเหล่านั้นอย่างเต็มตามศักยภาพหรือไม่ ทำไมคุณภาพเด็กและเยาวชน คุณภาพผู้คนในสังคมไทยซึ่งเป็นผลผลิตจากระบบการจัดการศึกษายังไม่น่าพึงพอใจ ระบบการศึกษามีจุดติดต่อยังอย่างไรถึงได้ผลิตผู้คนที่ออกสู่สังคมไทยด้วยระดับคุณภาพค่อนข้างต่ำ

สถานการณ์ทั่วไปภายใต้กระแสคำถามต่อคุณภาพการจัดการศึกษาได้เพิ่มความเข้มข้นมากขึ้นเมื่อกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายให้ทุกเขตพื้นที่การศึกษาดำเนินการยุบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก ซึ่งส่งผลให้เกิดกระแสทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยไปพร้อมๆกัน เมื่อพิจารณาภาพรวมพบว่าโรงเรียนขนาดเล็กเกือบทั้งหมดตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็ก ในเบื้องต้นชี้ให้เห็นว่าการลดลงในเชิงปริมาณของเด็กวัยเรียนมีผลโดยตรงต่อขนาดของโรงเรียน แต่คำถามสำคัญภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ไม่ได้มุ่งประเด็นไปที่ทำอย่างไรโรงเรียนจะเติบโตในเชิงปริมาณ ประเด็นสำคัญคือชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กจะมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไรเพื่อให้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานของเด็กและเยาวชนดำรงอยู่และเป็นไปอย่างมีคุณภาพ

จากสถานการณ์เกี่ยวกับการศึกษาข้างต้นแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยสวนยายเข้า บ้านโนนจาน ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ร่วมกับเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและร้อยเอ็ด จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นกระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กในหลายพื้นที่และพบพื้นที่กรณีตัวอย่างที่น่าสนใจศึกษาวิจัยในเชิงลึก จำนวน 4 พื้นที่ โดยสรุปประเด็นที่จะนำไปสู่การวิจัยของแต่ละพื้นที่ได้ดังนี้

3.1 ชุมชนและโรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตรังสรรค์ ตำบลสะอาด อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 11 คน เด็กในวัยเรียนส่วนหนึ่งย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอื่น เนื่องจากผู้ปกครองไม่มั่นใจในคุณภาพและโรงเรียนแห่งนี้นับว่าเป็นแห่งแรกของจังหวัดร้อยเอ็ดที่จะต้องยุบในปีการศึกษา 2554 แต่ชุมชนได้แสดงพลังผ่านเวทีประชาคมโดยยืนยันต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนและชุดโครงการได้ลงพื้นที่จัดเวทีชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านยังยืนยันที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง จึงได้คำถามวิจัยจากเวทีชาวบ้านว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและความเชื่อมั่นของชุมชนต่อโรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตรังสรรค์ควรเป็นอย่างไร

3.2 ชุมชนและโรงเรียนบ้านนางาม ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 56 คน ตั้งอยู่ใจกลางป่าสงวนแห่งชาติดงแม่เผดการคมนาคมค่อนข้างลำบาก ชุมชนอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่นๆมาก แต่ก็ยังเป็นโรงเรียนในข่ายที่จะต้องยุบรวมโรงเรียน ซึ่งชุมชนบ้านนางามให้การยืนยันตลอดมาว่ามีความพร้อมที่จะดูแลโรงเรียน จากการศึกษาอย่างจริงจัง จึงได้คำถามวิจัยจากเวทีชาวบ้านว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและความเชื่อมั่นของชุมชนต่อโรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตรังสรรค์ควรเป็นอย่างไร

ไม่ครบชั้น ชุมชนและโรงเรียนได้แก้ปัญหาโดยระดมทุนในชุมชนเพื่อจัดหาครูอัตราจ้างมาช่วยสอน พร้อมกันนี้ชุมชนได้ร่วมกันคิดวางแผนที่จะใช้ชุดความรู้ในชุมชนมาบูรณาการกับกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียน จึงได้คำถามจากเวทีชาวบ้านว่า ชุมชนบ้านนางามมีองค์ความรู้ใดบ้างที่สามารถนำไปบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ของโรงเรียน ปัจจัย ข้อจำกัดใดที่จะเป็นเงื่อนไขสำคัญและรูปแบบที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

3.3 ชุมชนและโรงเรียนบ้านฝายป่าบัว ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 38 คน ด้วยเห็นความสำคัญของโรงเรียนที่จะเป็นแหล่งปมเพาะขัดเกลาบุตรหลาน ชุมชนบ้านฝายป่าบัวจึงร่วมใจกันมอบที่ดินสาธารณะให้เป็นที่ตั้งโรงเรียน จำนวน 265 ไร่ ภายใต้กระแสการยุบโรงเรียน ชุมชนและโรงเรียนแสดงพลังเพื่อให้คงโรงเรียนไว้โดยจัดเวทีชาวบ้านร่วมออกแบบแหล่งเรียนรู้ให้เกิดมีขึ้นทั้งในและนอกโรงเรียน จากการลงพื้นที่ของชุดโครงการจึงได้คำถามผ่านเวทีชาวบ้านว่า หากจะมีการสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ชุมชนและโรงเรียนบ้านฝายป่าบัว จะมีกระบวนการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไร

3.4 ชุมชนและโรงเรียนบ้านหัวสระ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 42 คน เนื่องจากชุมชนมีความพร้อมและหลากหลายอาชีพ จึงมีการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อหาแนวทางพัฒนาร่วมกันในการยืนยันที่จะคงโรงเรียนไว้กับชุมชน จากการลงพื้นที่ของชุดโครงการ จึงได้คำถามจากเวทีชาวบ้านว่า ภายใต้ความหลากหลายอาชีพในชุมชนทำให้มีความหลากหลายของชุดความรู้ในท้องถิ่น หากชุมชนและโรงเรียนจะร่วมกันใช้ชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา จะมีกระบวนการเป็นอย่างไร

ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนและโรงเรียนมีความผูกพันต่อกัน หากแต่ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญ ชุมชนและโรงเรียน ต้องร่วมกันตั้งคำถามและร่วมกันหาคำตอบภายใต้ภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ ดังนั้นประเด็นการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการขับเคลื่อนวิถีการเรียนรู้ของผู้คนในชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อนำไปสู่คุณภาพการศึกษาที่ควรจะเป็นในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก และสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กให้แก่ชุมชน พร้อมทั้งบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษาต่อไป

คำถามวิจัย

1. คุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ควรเป็นอย่างไร
2. โรงเรียนขนาดเล็กจะมีวิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชน อย่างไร
3. ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก มีกระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษา อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสังเคราะห์ภาพรวมของคุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
2. เพื่อสังเคราะห์วิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชนของโรงเรียนขนาดเล็ก

3. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับทีมวิจัยโครงการย่อย
2. การติดตาม สนับสนุนกระบวนการวิจัยในพื้นที่โครงการย่อย
3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกพื้นที่โครงการวิจัย
4. รายงานความก้าวหน้าโครงการ
5. การสังเคราะห์ผลการวิจัย
6. การเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์
7. เวทีนำเสนอและเผยแพร่ผลงาน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อเสนอแนะทางพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
2. ทศนคติที่ดีต่อการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
3. ได้ข้อมูลการสังเคราะห์ภาพรวมของคุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
4. ได้ข้อมูลสังเคราะห์วิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชนของโรงเรียนขนาดเล็ก
5. ได้ข้อมูลสังเคราะห์กระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

โครงการสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
กรณีชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม- ร้อยเอ็ด มีจุดประสงค์วิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์ภาพรวมของคุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
2. เพื่อสังเคราะห์วิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชนของโรงเรียนขนาดเล็ก
3. เพื่อสังเคราะห์กระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ในบทนี้จึงได้นำเสนอรายละเอียดความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องการศึกษา
2. แนวคิดเรื่องการปฏิรูปการศึกษา
3. แนวคิดเรื่องโรงเรียนขนาดเล็ก
4. แนวคิดเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้
5. แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ร่วมกัน
6. แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. แนวคิดเรื่องการศึกษา

การศึกษา ในความหมายทั่วไปอย่างกว้างที่สุด เป็นวิธีการซึ่งส่งผ่านจุดมุ่งหมายและธรรมเนียมประเพณีให้ดำรงอยู่จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยทั่วไป การศึกษาเกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ใด ๆ ซึ่งมีผลกระทบเชิงพัฒนาต่อวิธีที่คน ๆ หนึ่งคิด รู้สึกหรือกระทำ ในความหมายเทคนิคอย่างแคบ การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นทางการซึ่งส่งผ่านความรู้ ทักษะ จารีตประเพณีและค่านิยมที่ส่งสมมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง นั่นคือ การสอนในสถานศึกษา

ยัง ยัคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ การปรับปรุงคนให้เหมาะกับโอกาสและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป หรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษา คือการนำความสามารถในตัวบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์

โจฮัน เฟรดเดอริก แฮร์บาร์ต (John Friedrich Herbart) ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาคือ การทำพลเมืองให้มีความประพฤติดี และมีอุปนิสัยที่ดีงาม

เฟรด ดอริค เฟรเบล (Friedrich Froebel) การศึกษา หมายถึง การพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กเพื่อให้เด็กพัฒนาตนเอง

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้หลายความหมาย คือ

1. การศึกษาคือชีวิต ไม่ใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิต
2. การศึกษาคือความเจริญงอกงาม
3. การศึกษาคือกระบวนการทางสังคม
4. การศึกษาคือการสร้างประสบการณ์แก่ชีวิต

คาร์เตอร์ วี. กู๊ด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ 3 ความหมาย คือ

1. การศึกษาหมายถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่บุคคลนำมาใช้ในการพัฒนาความรู้ความสามารถ เจตคติ ความประพฤติที่ดีมีคุณค่า และมีคุณธรรมเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม
2. การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม ที่ทำให้บุคคลได้รับความรู้ความสามารถจากสิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนจัดขึ้น
3. การศึกษาหมายถึงการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ที่รวบรวมไว้อย่างเป็นระเบียบให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา

ม.ล.ปิ่น มาลากุล การศึกษาเป็นเครื่องหมายที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามในตัวบุคคล
 ดร. สาโซ บัศวรี การศึกษา หมายถึง การพัฒนาบุคคลและสังคมที่ทำให้คนได้มีการเรียนรู้ และพัฒนาขึ้นไปสู่ความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

สรุปว่า การศึกษา เป็นกระบวนการให้สร้างเสริมให้บุคคลมีความเจริญเติบโตและมีความเจริญงอกงามทางกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาสามารถอยู่ในของสังคมได้อย่างมีความสุข

ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ในการพัฒนาสังคมให้คนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม เป็นคนมีคุณภาพ คุณธรรม กล่าวคือ การศึกษาช่วยสร้างจิตสำนึกในการเป็นมนุษย์ มีจิตวิญญาณของผู้มีอารยะธรรมทางปัญญาและความงดงามทางจิตใจ การศึกษาสร้างให้คนมีความรู้ในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ มีความอดทนในการต่อสู้กับอุปสรรคของชีวิต การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนทุกวัย การศึกษามีความสำคัญหลายประการดังนี้

1. การศึกษาช่วยขัดเกลาให้คนเป็นมนุษย์ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุว่า “ เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนหนึ่งงูมีดีที่แววขน ถ้าใจต่ำเป็นได้แต่คน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา ”
2. การศึกษาช่วยอบรมพลเมือง ให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพชีวิต สามารถช่วยให้ตนเองดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขอย่างมีปัญญา
3. การศึกษาช่วยคำจุนให้ชาติสามารถดำรงอยู่ได้ เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการหนึ่งในการ ปลูกฝังความรักและหวงแหนในสิ่งที่แสดงความเป็นชาติได้แก่ ศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เอกราช อาณาเขต
4. การศึกษาช่วยสร้างพลเมืองให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพ ในการเลี้ยงตนเองและครอบครัว
5. การศึกษาช่วยให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสามารถปกป้องตนเองและประเทศชาติให้ดำรงสถานะภาพอยู่ได้ในสังคมโลกอย่างมีเสถียรภาพ

ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

การจัดการศึกษาเกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายศาสตร์ด้วยกันได้แก่

1. วัฒนธรรม
2. ศาสนา ศาสนาเป็นองค์ความรู้ระดับสูงสุดของมนุษย์ ซึ่งมีจุดประสงค์ให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมที่ดีงามอันจะก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันความเชื่อทางศาสนามีผลต่อรูปแบบการจัดการศึกษาในประเทศนั้น
3. การเมืองการปกครอง การเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบที่

ปกครองโดยประชาชน เพื่อประชาชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน นั่นคือหลักแห่งความเสมอภาค ความเสมอภาคทางกฎหมาย ความเสมอภาคทางการเมือง ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางด้านโอกาส จากหลักการนี้ประชาชนจึงมีความเสมอภาคในการได้รับโอกาสทางการศึกษาเล่าเรียน การเมืองการปกครองระบอบเผด็จการเป็นระบอบที่ให้ความสำคัญของผู้ใช้ในการใช้อำนาจรัฐในทุกๆ ด้านโดยไม่คำนึงถึงเสรีภาพของประชาชน ประชาชนมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ว่า ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในทางการเมือง รัฐจะใช้อำนาจลงโทษประชาชนที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ฉะนั้นระบบการศึกษาที่อยู่ประชาชนที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ฉะนั้นระบบการศึกษาที่อยู่ภายใต้ระบอบนี้จะถูกครอบงำทางความคิด เสรีภาพทางวิชาการถูกปิดกั้น

4. ระบบเศรษฐกิจ

5. จิตวิทยา จิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นจิตวิทยาการพัฒนาการ จิตวิทยาการเรียนรู้ เพราะการศึกษาเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน การจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย ต้องใช้จิตวิทยาเพื่อช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนบรรลุจุดหมาย

6. เทคโนโลยี บทบาทของเทคโนโลยีที่มีต่อการศึกษา “ การศึกษาสร้างเทคโนโลยี เทคโนโลยีสร้างโอกาสทางการศึกษา ”

7. การบริหารธุรกิจ ปัจจุบันแนวคิดและวิธีการทางการบริหาร ธุรกิจเข้ามามีบทบาทต่อการจัดการศึกษามากขึ้น วอวิธีการต่างๆ เหล่านี้ ได้แก่ การกำหนดวิสัยทัศน์ กลยุทธ์ เป้าหมาย ตัวบ่งชี้ การควบคุมคุณภาพ การประกันคุณภาพ การคิดจุดคุ้มทุน ฯลฯ

2. แนวคิดเรื่องการปฏิรูปการศึกษา

ความหมายของการปฏิรูป

การปฏิรูปการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีความหมายลึกซึ้งกว้างไกล หากเป็นการเปลี่ยนแปลงตามปกติวิสัยเราก็ไม่เรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่า "การปฏิรูป" และในทางกลับกันหากการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปด้วยความรุนแรง ใช้ลัทธิลัทธิโค่นกวาดล้างทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้าเราก็เรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่า "การปฏิวัติ" "การปฏิรูป" จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างยาวนานใหญ่ เป็นการเปลี่ยนทั้งระบบ แต่เปลี่ยนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ทำให้ไม่เกิดความรุนแรงหรือกระทบในทางเสียหายน้อยที่สุดเป็นวิถีทางของอารยชน เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยที่ยึดหลักการเปลี่ยนแปลงโดยปราศจากการใช้พลกำลังและความรุนแรงคำถามที่จะต้องถามในเบื้องต้นก็คือ ทำไมจะต้องปฏิรูปการศึกษา? และจะปฏิรูปในเรื่องอะไรกัน? คำตอบเบื้องต้น ก็คือ ปัญหาทางการศึกษามีมากมายทับถมกันมานาน แก้ไม่ได้ด้วยวิธีการปกติ จำเป็นต้องเปลี่ยนระบบและเปลี่ยนวิสัยทัศน์ของผู้ปฏิบัติ และผู้นำทางการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ถูกต้อง

ปัญหาสำคัญในการจัดการศึกษา

ปัญหาสำคัญในการจัดการศึกษาอาจมีหลายประการ แต่ที่สำคัญ ควรกล่าวถึงในอันดับแรกๆ น่าจะมี ดังนี้

1. ปัญหาด้านคุณภาพ ปัญหาด้านคุณภาพมีความหมายกว้างขวาง อาจอธิบายได้

ไม่มีวันจบ สมัยประธานาธิบดีเรแกนของสหรัฐอเมริกา ก็ได้ตีพิมพ์รายงานทางการศึกษา ชื่อ "ชาติในภาวะการเสี่ยงอันตราย" (A Nation At Risk) กล่าวถึงความด้อยคุณภาพทางการศึกษาของชาติอเมริกา ยกตัวอย่างความล้มเหลวด้านมาตรฐานการสอนวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ในระดับชั้นมัธยมศึกษา ฉะนั้นเมื่อประธานาธิบดีเรแกนริเริ่มให้มีการปฏิรูปการศึกษาเป้าหมายจึงอยู่ที่การยกมาตรฐานและคุณภาพของการเรียนการสอน โดยเฉพาะด้านวิชาการสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อแข่งขันกับประเทศต่างๆ ทั่วโลกในสังคมไทยก็เช่นกัน เมื่อพูดถึงคุณภาพทางการศึกษาก็อาจหมายถึงคุณภาพและมาตรฐานการเรียนการสอนวิชาการต่างๆ ทุกระดับ และจะมีการอ้างอิงผลของการประเมินระดับนานาชาติว่ามาตรฐานการเรียนการสอนของไทยในวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อยู่ในอันดับที่เท่าไร เช่น ผลของการประเมินผลสัมฤทธิ์ด้านคณิตศาสตร์ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของไทยในโครงการทิมส์ (TIMSS) ของสมาคมนานาชาติว่าด้วยการประเมินผลทางการศึกษา กล่าวว่าไทยอยู่ในอันดับที่ 18 ในขณะที่ สิงคโปร์ เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น อยู่ในอันดับ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ แต่บกพร่องอยู่

ตรงไหน ก็ได้คำตอบว่าจุดบกพร่องอยู่ที่การสอนที่ไม่เน้นการคิดโดยอิสระของผู้เรียน คือสอนในกรอบของความรู้ที่ปรากฏตามตัวอักษรของตำรา มิได้สอนให้เข้าใจถึงที่มาที่ไปของสูตรสำเร็จเหล่านั้น และหลักความจริงที่นำมาเป็นฐานของข้อสรุปคำว่า "คุณภาพและมาตรฐาน" ในแนวตั้งที่กล่าวมานี้ จึงเป็นคุณภาพมาตรฐานแห่งความเป็นเลิศทางวิชาการ แต่ก็ยังมีแนวคิดด้านคุณภาพที่แตกต่างออกไปเช่นกัน เป็นต้นว่าแนวคิดที่จะให้ปรับการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับปัญหาของชีวิตจริง สอดรับกับสิ่งแวดล้อมของผู้เรียน ได้แก่ ความเป็นท้องถิ่น ฯลฯ ในแนวทางนี้จึงได้มีการพูดกันมากถึงการกระจายบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่นให้แก่สถานศึกษา และหน่วยงานรับผิดชอบระดับล่างนอกจากนั้นแล้ว ก็ยังมีแนวคิดเรื่องคุณภาพการศึกษาที่จะต้องดูที่ตัวมนุษย์ทั้งหมดที่เป็นผลผลิตทางการศึกษามีคุณภาพอย่างไร สำเร็จการศึกษาจากสถานศึกษาหรือมหาวิทยาลัยแล้วช่วยตนเองและรับผิดชอบต่อสังคมได้หรือไม่? เป็นผู้หน้าที่ดีหรือไม่? เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพหรือไม่? โดยสรุป เมื่อกล่าวถึงคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา ความหมายจึงครอบคลุมหลายๆ มิติของคุณภาพ การที่จะกำหนดปรัชญา แนวทางหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับต่างๆ จึงต้องคำนึงถึงมิติต่างๆ ของคุณภาพที่อยู่ในความห่วงใยของสังคมดังกล่าว

2. ปัญหาความสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ

ปัญหาสำคัญที่ปรากฏในทุกแผนพัฒนาการศึกษาอีกปัญหาหนึ่งก็คือ ปัญหาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคใหม่ ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ สังคมไทยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลกที่ยังขาดกฎเกณฑ์ใหม่ในการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและการเมือง สังคมไทยจะถอยไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวก็คงสายไปแล้ว และคงทำไม่ได้ แต่จะอยู่ในสังคมโลกอย่างไรโดยมีความเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด แต่ไม่ว่าจุดยืนในทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจของเราจะอยู่ตรงไหน เราคงปฏิเสธข้อเท็จจริงไปไม่ได้ว่าเราต้องพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และบุคลากรด้านนี้ให้เพียงพอต่อการปรับระบบการผลิตของเราให้ทันสมัย สามารถแข่งขันกับประเทศอื่นๆ ได้ โดยพิจารณาจากศักยภาพของเราด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของเราเอง ฉะนั้นการจัดการศึกษาเพื่อสร้างทักษะความรู้ของชาวไทยให้สอดคล้องกับการงานและอาชีพในสังคมยุคใหม่จึงมีความสำคัญในอันดับต้นๆ การทุ่มเทให้เกิดการวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีการผลิตในทุกๆ สาขาอาชีพจึงมีความสำคัญมากแต่ในปัจจุบันและหลายปีมาแล้ว เรายังคงขาด

นักวิทยาศาสตร์และนักเทคโนโลยี ขาดครูวิทยาศาสตร์ ครูคณิตศาสตร์ ขาดผลงานวิจัยที่เชื่อมโยงกับระบบการผลิตภาคอุตสาหกรรม ระบบการฝึกอบรมด้านอาชีวศึกษาและวิชาชีพชั้นสูง ขาดความเชื่อมโยงกับตลาดแรงงานและภาคปฏิบัติ จำเป็นต้องปรับทั้งระบบเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จะต้องวางแผนการจัดอุดมศึกษาหรือการศึกษาระดับหลังขั้นการศึกษาพื้นฐานให้เป็นระบบที่เชื่อมโยงกับภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม และเกษตรกรรม และต้องส่งเสริมการวิจัยและการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เชื่อมโยงกับภาคเศรษฐกิจด้วย

3. ปัญหาของการกระจายโอกาสและความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา ประเด็นเรื่องนี้เป็นประเด็นด้านความชอบธรรมทางสังคมที่กลไกของระบบการเศรษฐกิจแบบเสรีมักจะมีแนวโน้มช่วย ให้ผู้เข้มแข็ง ได้เปรียบผู้ที่อ่อนแอกว่า ช่วยให้คนที่มีความรู้ดีทางเศรษฐกิจและสังคมได้เปรียบด้านกิจการการศึกษา และด้านอื่นๆ มากกว่าผู้ยากไร้และขาดปัจจัยด้านการเงิน แต่สังคมที่มีความมั่งคั่งไปกระจุกตัวที่คนบางกลุ่ม และก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยคนจนมากเกินไป มักจะเป็นสังคมที่ขาดเสถียรภาพทางการเมือง ขาดพื้นฐานของสามัคคีธรรม และจะนำไปสู่การแตกแยกและความระส่ำระสายในที่สุด ฉะนั้นในนโยบายของการเฉลี่ยรายได้ ลดช่องว่างระหว่างชนชั้นต่างๆ นอกจากจะเฉลี่ยความผาสุก ความร่มเย็นให้แก่คนทั้งชาติ และเป็นความชอบธรรมทางการเมืองแล้ว ยังเป็นนโยบายหลักของการสร้างเสถียรภาพทางการเมือง และความเป็นเอกภาพของชาติ มาตรการการเฉลี่ยรายได้นี้ไม่มีมาตรการใดที่มีประสิทธิภาพมากเท่ากับมาตรการของการกระจายโอกาสทางการศึกษา ให้แก่กลุ่มคนที่มีฐานะยากลำบากทางเศรษฐกิจ นโยบายเรื่องความเสมอภาคของโอกาสสำหรับกลุ่มคนจนชนบท จากชนชั้นเกษตรและแรงงาน กลุ่มคนพิการ ฯลฯ จึงเป็นนโยบายที่สำคัญที่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายให้ความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งการจะดำเนินนโยบายนี้ให้ได้สำเร็จจะต้องมีวิธีการวางแผน และจัดสรรงบประมาณโดยยึดพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก เช่น ต้องเตรียมงบประมาณให้พื้นที่ที่ยากจนมากเป็นพิเศษ ต้องจัดระบบการศึกษาให้มีทางเลือกได้หลายๆ ทางและเชื่อมโยงกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้พลาดโอกาสได้สามารถเข้ามาใช้โอกาสได้ตลอดชีวิต ที่สำคัญหากจะให้โอกาสแก่ทุกคนจริงจำเป็นต้องจัดการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี ถึงมัธยมศึกษาตอนปลายให้แก่คนทุกคนในสังคมไทย เพราะการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในสาขาต่าง ๆ ระดับวิชาชีพชั้นสูง และด้านอาชีวศึกษาระดับสูง และเป็นพื้นฐานของการแสวงหาความรู้ตลอดชีวิต

4. ปัญหาของประสิทธิภาพของระบบและกระบวนการจัดการบริหารการศึกษา ประสิทธิภาพของระบบการบริหารจัดการเป็นประเด็นปัญหาที่ทับถมมานาน หากกระบวนการบริหารการจัดการมีประสิทธิภาพ ปัญหาอื่นๆ ดังที่กล่าวมาแล้วก็คงได้รับการแก้ไขในระดับหนึ่ง แต่เพราะระบบการบริหารจัดการมีปัญหาหมักหมมมานานปี ก็จำเป็นต้องสังคายนาทั้งระบบ ปัญหาดังกล่าวมีดังนี้

4.1 ประการแรกที่ควรพิจารณาในเบื้องต้นก็คือ ข้อแตกต่างระหว่างการบริหารการศึกษากับการบริหารราชการ แม้ว่าจะมีส่วนที่เหมือนกันในการจัดระบบเป็นกรม กอง ฝ่าย ในการทำหน้าที่บริหารระดับบน แต่ในสายสัมพันธ์กับสถานศึกษาควรมีข้อแตกต่าง เพราะการบริหารสถานศึกษา (โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย) นั้น ต้องการองค์ประกอบเหล่านี้

ก) ระบบบริหารภายในสถานศึกษาแบบแนวนราบ (Flat organization)

ยกเว้นอาจารย์ใหญ่แล้ว ควรมีผู้บังคับบัญชาน้อยที่สุด ต้องบริหารงานแบบครูทุกคนมีส่วนร่วมเป็นประชาธิปไตย

ข) ระบบการ ควบคุมมาตรฐานและคุณภาพที่เน้นผลิตผล คือ ตัวนักเรียน ไม่ยึดเกาะระเบียบ กฎเกณฑ์ และการควบคุมขั้นตอนของกระบวนการเหมือนระบบราชการ

ค) ระบบความรับผิดชอบต่อชุมชนมากกว่าความรับผิดชอบต่อสายบังคับบัญชาเบื้องต้นสถาบันการศึกษานั้นก็คือ สถาบันทางสังคม ต้องแนบแน่นกับชุมชน และให้เกิด ความรู้สึกของความเป็นเจ้าของจากพ่อแม่ ผู้ปกครองและศิษย์เก่าข้อผิดพลาดในอดีตก็คือ การเหมา เอาว่าครูทุกคนคือข้าราชการพลเรือนต้องปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของข้าราชการพลเรือน แม้แต่ การปูนบำเหน็จความดีความชอบก็ใช้หลักการเดียวกัน เพิ่งจะได้มีการปรับระบบการบริหารบุคคลปี พ.ศ. 2523 ที่แยกเกณฑ์การพิจารณาบุคลากรครูแยกต่างหากจากพลเรือน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิมีข้อ ผู้กพันที่ต้องยึดโยงอยู่กับระบบชี้ของข้าราชการพลเรือน การปรับระบบการบริหารสถานศึกษาและ ข้าราชการครูจึงควรคำนึงถึงความจำเป็นของข้อแตกต่าง ดังที่กล่าวไว้แล้ว

4.2 การจัดระบบการบริหารระดับกระทรวงแบ่งแยกภารกิจไม่เหมาะสม ปัจจุบัน กรมส่วนใหญ่มีความเบ็ดเสร็จในตัวเอง ตั้งแต่การกำหนดนโยบายการวางแผน จัดสรร งบประมาณ นิเทศ ประเมินผล บริหารบุคคล ก่อสร้างอาคารสถานที่ กล่าวอย่างคร่าวๆ แต่ละกรมก็คือกระทรวงเล็กๆ นั่นเอง กระทรวงตามกฎหมายจึงมิใช่กระทรวงที่แท้จริง แต่เป็นที่รวบรวมของ กระทรวงเล็กๆ นี่คือนโยบายที่ต้องมีการปรับแก้ไข โดยจัดการกิจของแต่ละกรมใหม่ ให้เกิดเอกภาพ ทางนโยบาย และการจัดสรรงบประมาณ

4.3 การจัดระบบการบริหารสับส่นระหว่างบทบาทผู้กำหนดนโยบาย แผนงานงบประมาณ และกำกับเวทีที่เรียกว่า "Steering" ผู้กุมบังเหียนหรือนายท้ายคัดทางเสือกกับ บทบาทของการลงมือปฏิบัติที่เรียกว่า "Rowing" หรือผู้แจว ผู้พายปัจจุบันเราไม่ทราบว่ใครคือผู้กุม บังเหียน ใครคือผู้ปฏิบัติ เพราะผู้ปฏิบัติและผู้กุมบังเหียนคือคนๆ เดียวกัน แต่ละกรมส่วนกลางทำทั้ง สองหน้าที่ คือออกแบบเอง วางนโยบายเอง และนำนโยบายไปลงมือปฏิบัติเอง ผลก็คือไม่สามารถ ทราบได้ว่าตนทำสำเร็จหรือล้มเหลว และเนื่องจากนางานปฏิบัติมาทำเต็มตัว ปัญหาภาคปฏิบัติก็มา สมอยู่ที่กรม ทุกปัญหาต้องเดินทางกลับมารับการแก้ไขที่กรม ไม่สามารถติดต่อได้เด็ดขาด ไม่ว่าจะได้ มีการมอบอำนาจกันไปบ้างแล้วอนาคต จึงควรที่จะกำหนดให้ส่วนกลางมีภารกิจหลักในด้านการ กำหนดนโยบาย จัดสรรงบประมาณ กำหนดมาตรฐาน ประเมินมาตรฐานที่เรียกว่า "Steering" คือ ถือบังเหียนและกำกับทิศทาง และกำหนดให้องค์กรในพื้นที่ เช่น จังหวัดมีภารกิจในด้านการ ปฏิบัติการคือนำนโยบายของกระทรวงไปสู่ภาคปฏิบัติ และหากมีปัญหาด้านการบริหารก็ควรให้จบ เบ็ดเสร็จลงที่จังหวัด เป็นต้น

4.4 การจัดระบบบริหารระดับอุดมศึกษาขาดเอกภาพ และความเชื่อมโยง ระหว่างการศึกษาพื้นฐานกับระดับอุดมศึกษาปัญหาปัจจุบันคือมี 2 หน่วยงานหลักรับผิดชอบ การศึกษาอุดมศึกษา คือ ทบวงมหาวิทยาลัย และกระทรวงศึกษาธิการ การนำเอาทบวงมารวมกับ กระทรวง โดยไม่ปรับระบบการบริหารของกระทรวงก่อนคงไม่ได้ประโยชน์ แต่ถ้าหากปรับตามแนว ข้อ 4.3 และปลดปล่อยให้มหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นอิสระ บทบาทของกระทรวงในการกำกับ สถาบันอุดมศึกษาก็จะเปลี่ยนรูปแบบไป ฉะนั้นจึงสมควรพิจารณาการสร้างเอกภาพขององค์กร

นโยบาย และกำกับการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยจัดไว้ภายในกำกับของกระทรวงเดียวกันทั้ง 4 ประการนั้น คือ ปัญหาหลักของระบบการบริหารการศึกษาในปัจจุบันที่ต้องการการสังคายนา

5. ปัญหาของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ปัญหาของข้อนี้ไม่ได้มีลักษณะเดียวกับข้ออื่นๆ แต่เป็นประเด็นของการใช้โอกาสให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางการศึกษาแก่ประชาชน ในบริบทของสังคมข่าวสาร และการปฏิวัติด้านเทคโนโลยีของการสื่อสาร ควรจะปรับระบบตรงนี้ให้เกิดระบบการศึกษาตลอดชีวิตได้ และประกอบกับความจำเป็นของสังคมแบบใหม่ที่จะต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตจำเป็นต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือปรับความสามารถและทักษะของมนุษย์ให้สามารถเผชิญกับปัญหาใหม่ๆ และแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้ เช่น ปัญหาของวิกฤติการณ์การเงินการคลัง การเศรษฐกิจในปัจจุบัน และผลกระทบ โดยเฉพาะด้านอาชีพการงาน เป็นต้น ประเด็นของการปรับระบบให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นประเด็นหลักของการปฏิรูปการศึกษา

6. ปัญหาของการระดมสรรพกำลังเพื่อการศึกษา ปัญหานี้สัมพันธ์กับการศึกษาตลอดชีวิต หากจะให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิตได้ก็จำเป็นที่ทุกๆ ส่วนของสังคมต้องตระหนักในภาระหน้าที่ทางการศึกษาของตน ตั้งแต่สถาบันครอบครัว ชุมชน องค์กรวิชาชีพ องค์กรการกุศล สถาบันศาสนา สำนักงาน บริษัทห้างร้านและเอกชน สื่อสารมวลชน สถาบันการเมือง ทุกๆ ส่วนในสังคมล้วนแล้วแต่เป็นทรัพยากรทางการศึกษา สามารถมีส่วนร่วมได้ทั้งนั้น ไม่ใช่เฉพาะด้านการจ่ายภาษีอากร ประเด็นคือ จะจัดระบบเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในสังคมอย่างไร และจะสร้างความตระหนักให้แก่สถาบันต่างๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และการเมืองอย่างไร ให้มาเล่นบทบาทของการจัดการศึกษาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น กำหนดให้พรรคการเมืองจัดสรรเงินส่วนหนึ่ง เพื่อการศึกษาแก่ประชาชน เป็นต้น

โดยสรุป ปัญหาดังกล่าวมานี้เป็นปัญหาหลักในเชิงระบบ แต่ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกมากมายที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ปัญหาการฝึกอบรมครู การพัฒนาครู และการปฏิบัติงานของครู ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาคุณภาพการศึกษา ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบการบริหารและการระดมสรรพกำลังจากทุกภาคส่วน เป็นต้น

ยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษา

ปฏิรูป คือ การเปลี่ยนทั้งระบบ หรือให้เบาลงมาน้อย คือ เปลี่ยนเชิงระบบ ถ้ามาระบบการศึกษาดังกล่าวมาแล้วควรเปลี่ยนทั้งระบบหรือไม่? ท่านอาจจะถามต่อไปว่าเปลี่ยนทั้งระบบหมายความว่าอย่างไร? คำตอบง่ายๆ ก็คือ อยู่ที่ความเข้าใจของแต่ละบุคคลว่า ระบบควรรวมถึงอะไรบ้าง? ฉะนั้นหากตีประเด็นกันไปเรื่อยๆ ก็คงไม่มีวันจบ จึงควรถามคำถามในใจตนว่าเท่าที่ท่านตระหนักหรือมีประสบการณ์มีอะไรดีอยู่แล้วบ้าง อะไรไม่ดีบ้างและควรจัดไปในระบบการศึกษา ท่านก็คงตอบคำถามนี้ได้ในประสบการณ์ของท่าน แต่เท่าที่ผู้เขียนได้นำปัญหามาชี้แจงก็พอจะคาดคะเนได้ว่าสิ่งที่ควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ก็คือสิ่งที่เป็ปัญหาที่กล่าวมาแล้ว ประเด็นหลักในการคิวนวปฏิบัติก็คือ จะวางยุทธศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างไรทำให้เกิดผลดีที่สุด และกระทบกระเทือนทางลบน้อยที่สุด เพราะการเปลี่ยนแปลงย่อมมีผลทางลบได้เสมอเหมือนยารักษาโรคที่ใช้กินขนาดจะมีผลข้างเคียง นอกจากนั้นยุทธศาสตร์หรือวิธีการเปลี่ยนแปลงต้องสิ้นเปลืองทรัพยากรน้อยที่สุด เรียกว่าจะเอาเม็ดฆ่าโคไปฆ่าไก่ก็คงไม่ถูก ต้องออกแบบเครื่องมือผ่าตัดให้เหมาะสมกับระดับของโรค จากแ่งคิดดังกล่าว จึงมีข้อเสนอในการปฏิรูป ดังนี้

1. ปฏิรูประบบการเรียนการสอนและการประเมินผล

ยุทธศาสตร์นี้เป็นยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปทั้งหมด เพราะหากเปลี่ยนแปลง ณ จุดนี้ได้ จะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาและสามารถแก้ไขปัญหาของความสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ตลอดจนเตรียมคนเพื่อการศึกษาต่อตลอดชีวิตได้ด้วย และในการปฏิรูปในข้อนี้ จำเป็นต้องปรับระบบการบริหารจัดการด้วย ฉะนั้นการแก้ไขในจุดนี้จึงเป็นหลักชัยของขบวนการปฏิรูปทั้งหมดประเด็นสำคัญ คือ ปัจจัยตัวแปรใดที่จะทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา ณ จุดนี้เรายังไม่ได้พูดถึงถึงนิยามคำว่า "ระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา" แต่ขอสมมติว่า นักวิชาการศึกษามีความเข้าใจตรงกันในระดับหนึ่ง ฉะนั้นจะขออนุญาตข้ามไปกล่าวถึงปัจจัยตัวแปรที่ทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา คำตอบตรงนี้ ตามการศึกษาค้นคว้าของผู้เขียนคิดว่า มีปัจจัยตัวแปร 6 ตัวด้วยกัน คือ

1. การปรับหลักสูตรและกำหนดปรัชญาของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ดี รายละเอียดก็ควรจะไปพิจารณากันในหมู่นักวิชาการครู และผู้บริหาร คงยังไม่มีเวลาจะพิจารณากัน ณ ที่นี้

2. การฝึกอบรมครู และการพัฒนาครู สอดคล้องกับข้อแรก
3. การเป็นผู้นำที่ดีของอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน
4. การจัดอุปกรณ์การเรียนการสอน ตำรา หนังสือ ให้มีความเพียงพอแก่

สถานศึกษา

5. ระบบการประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และปรัชญาของหลักสูตรข้อ
6. ชุมชนให้การสนับสนุน

ทั้ง 6 ข้อนี้ ข้อใดบ้างสามารถกำหนดในกฎหมายได้ก็ควรกำหนด ข้อไหนควรเป็นเรื่องวิธีการที่สามารถกำหนดเป็นนโยบายและแนวปฏิบัติได้ภายหลังก็ควรเปิดกว้างไว้ก่อนในประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ไม่มีองค์กรระดับชาติที่จะกำหนดหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษา ข้อเสนอของการปฏิรูปในอังกฤษจึงเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการหรือสภาหลักสูตรแห่งชาติสำหรับไทยเรามีหน่วยงานนี้ระดับกรมอยู่แล้ว แต่ก็ยังอาจเสนอไว้อีกได้เพื่อเป็นจุดเน้น สำหรับการฝึกหัดครูและการพัฒนาครู แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ก็ได้มีแนวนโยบายการปฏิรูปในเรื่องนี้อยู่แล้ว หลักการสำคัญของนโยบายเรื่องนี้ หากกำหนดไว้ในกฎหมายได้ก็ควรจะทำ นอกจากนั้น การที่จะให้เกิดการปฏิบัติสอดคล้องกับแนวคิดใหม่ในการจัดการเรียนการสอน จำเป็นต้องจัดระบบการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้ผู้นำโรงเรียนและบรรดาครูที่ได้รับการฝึกมาอย่างดีได้ใช้ความสามารถของตนเองได้เต็มที่โดยไม่จำกัด จึงต้องมีข้อเสนอให้ปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระ มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และเพื่อความสำเร็จของระบบการบริหารใหม่ จำเป็นต้องพัฒนาทั้งครูและผู้บริหารให้ถึงระดับมาตรฐาน และเนื่องจากในระบบใหม่จะไม่ใช้วิธีการควบคุมแบบเก่า แต่จะดูที่ผลสำเร็จ คือ คุณภาพของนักเรียน ฉะนั้นก็ต้องจัดระบบการประเมินผล เพื่อประเมินผลองค์รวม (Summative Evaluation) ในระดับชั้นประโยค คือ ปีสุดท้ายของแต่ละระดับการศึกษา และให้มีการประเมินภายใน ที่เรียกว่า "Formative Evaluation" ในแต่ละระดับชั้น ระบบการประเมินผลและระบบการบริหารสถานศึกษาแนวใหม่ก็อาจกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาได้เช่นกันโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์การปฏิรูประบบการเรียนการสอน ทำให้เกิดยุทธศาสตร์อื่นๆ ตามมาได้แก่

ก) การปฏิรูปการฝึกหัดครูและการพัฒนาครู

ข) การปรับระบบ การบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระในการดำเนินงานมากขึ้น

ค) การปรับระบบการประเมินผลให้มีทั้งระบบการประเมินภายในแบบ "Formative Evaluation" เพื่อตรวจสอบและพัฒนาตัวผู้เรียน และการประเมินภายนอกเพื่อดูผลสรุปรวม เรียกว่า Summative Evaluation การประเมินสรุปรวบยอด

2. การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา

การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาในแนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมาย 5 ประการ คือ

1. มุ่งหมายจะให้เกิดเอกภาพด้านนโยบายทุกระดับการศึกษา โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาตลอดจนความสอดคล้องในการดำเนินนโยบายระหว่างระดับการศึกษา
2. มุ่งหมายจะให้เกิดการแบ่งภารกิจให้ชัดเจนระหว่างส่วนกลางที่ควรทำหน้าที่หลักด้านกำหนดนโยบาย คุณภาพ มาตรฐาน การจัดสรรทรัพยากร การติดตามประเมินผล การกำกับและส่วนของจังหวัดและสถานศึกษาหรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้ทำหน้าที่บริหารและจัดการ
3. มุ่งหมายให้เกิดการกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามา ร่วมรับผิดชอบมากขึ้นตามลำดับความพร้อมของแต่ละท้องถิ่น
4. มุ่งหมายให้เกิดประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ
5. มุ่งหมายให้เกิดผลดีต่อการกระจายโอกาสทางการศึกษาหากดำเนินการได้สำเร็จในข้อนี้ ก็น่าจะมีผลต่อการแก้ไขปัญหาหลักข้อที่ 2 เรื่องการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และข้อ 3 เรื่องความเสมอภาคของโอกาสและการกระจายโอกาสโดยสรุป การปฏิรูประบบการบริหาร หมายความว่า ควรจะมีกระทรวงเดียวทำหน้าที่เพื่อกำหนดนโยบายและจัดสรรงบประมาณการศึกษาทั้งหมด และกระจายอำนาจหน้าที่การปฏิบัติงานให้จังหวัดดำเนินงานเป็นตัวแทนกระทรวงในจังหวัด ควบคุมดูแลสถานศึกษาและบุคลากร ให้สถานศึกษาระดับการศึกษาพื้นฐานมีความเป็นอิสระมากขึ้น ส่วนสถาบันอุดมศึกษานั้นให้มีความเป็นนิติบุคคลทั้งหมด และอาจจะออกนอกระบบราชการได้ มีวิธีการจัดสรรงบประมาณแบบอุดหนุนทั่วไปที่เรียกกันว่า "Block Grant" ให้แก่มหาวิทยาลัยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจะมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาในจังหวัด และหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดพร้อม ก็อาจจะรับผิดชอบการจัดการศึกษาในเขตการปกครองของตนก็ได้มาตรการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางดังกล่าวนี้ สมควรที่จะกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาได้

3. การปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่

การปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับความจำเป็นของยุคสมัยใหม่ หมายความว่า จะต้องเตรียมคนให้สามารถศึกษาได้ตลอดชีวิต และในการเตรียมคนนี้จะต้องจัดการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ตามรัฐธรรมนูญเป็นสิทธิของประชาชนทุกคนที่จะได้รับการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี โดยรัฐไม่เก็บค่าใช้จ่าย การวางพื้นฐาน 12 ปีนี้ หากจะให้มีความสามารถของประชาชนจะศึกษาต่อตลอดชีวิตก็ควรกำหนดให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเป็นระดับที่เชื่อมโยงกับอุดมศึกษา หากประชาชนทุกคนจบที่ระดับนี้ ก็หมายความว่าประชาชนก็มีความพร้อมทางด้านวิชาการที่จะไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปนอกจากนี้แล้ว ในระดับหลังการศึกษาพื้นฐานควร

ได้มีการปรับระบบอุดมศึกษาให้มีความยืดหยุ่นมีความหลากหลาย สร้างเส้นทางศึกษาต่อไว้หลายๆ เส้นทาง แต่ให้มีความเชื่อมโยงกันมากที่สุด การจัดตั้งวิทยาลัยชุมชนเพื่อเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยก็เป็นวิธีการหนึ่งประการสุดท้าย ในระบบการศึกษาใหม่นี้บทบาทของการศึกษานอกระบบจะมีมากขึ้น ฉะนั้นต้องมีมาตรการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้กว้างขวางยิ่งขึ้นและในการนี้ควรที่จะต้องระดมสรรพกำลังจากทุกๆ ฝ่ายในสังคมให้เข้ามาช่วยจัดการศึกษาด้วยตามหลักของคำประกาศจอมเทียนว่า "ทุกคนเพื่อการศึกษา" (All for Education) โดยสรุป หลักการและนโยบาย ตลอดจนมาตรการเพื่อให้เกิดการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี และการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นหลักการสำคัญที่จะต้องกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา

4. บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษา

ความสำคัญของบทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษามีหลายประการ แต่ที่สำคัญและอยู่ในแนวคิดของนักการศึกษา ก็คือ การศึกษาในระดับอาชีว ทั้งอาชีวศึกษาและอาชีวขั้นสูง หากให้เอกชนมีบทบาทในการจัด โดยเฉลี่ยค่าใช้จ่ายให้แก่ผู้เข้ามารับการศึกษาในสัดส่วนที่เหมาะสม จะทำให้เกิดความสมดุลและความสอดคล้องระหว่างตลาดแรงงาน (ภาคเศรษฐกิจ) ซึ่งเป็นอุปสงค์กับจำนวนผู้ศึกษาและจบการศึกษาซึ่งเป็นอุปทาน ยุทธศาสตร์ของการให้เอกชนเข้ามาจัดในระดับอุดมศึกษานี้ จะทำให้การกระจายโอกาสระดับการศึกษาพื้นฐานเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น ฉะนั้นข้อเสนอให้มีการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี โดยรัฐจัดให้โดยไม่เก็บค่าใช้จ่ายและการส่งเสริมให้เอกชนจัดการศึกษามากขึ้นในระดับหลังการศึกษาพื้นฐาน จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในทางผกผัน ยิ่งเอกชนจัดระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำให้รัฐบาลมีโอกาสนำงบประมาณที่ประหยัดได้มาใช้ในการจัดการศึกษาพื้นฐาน 12 ปีพระราชบัญญัติการศึกษาจึงควรกล่าวถึงการส่งเสริมบทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษาไว้ด้วย โดยสรุป การปฏิรูปการศึกษานั้น น่าจะมียุทธศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงรวม 5 แนวทาง คือ

1. การปฏิรูประบบการเรียนการสอน-การประเมินผล
2. การปฏิรูปการฝึกอบรมครู และระบบการพัฒนาครู การใช้ครู
3. การปฏิรูประบบการบริหารจัดการที่

3.1 ปรับระบบการบริหารงานส่วนกลางให้ทำหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบาย จัดสรรงบประมาณ กำหนดหลักสูตร มาตรฐานการประเมินผล และการกำกับ

3.2 กระจายอำนาจการบริหารจัดการให้ระดับจังหวัดมากขึ้น โดยให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

3.3 ปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระ รับผิดชอบต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

4. ปรับระบบการศึกษา โดยจัดให้มี

4.1 การศึกษาพื้นฐาน 12 ปี จากประถมศึกษาปีที่ 1 - มัธยมศึกษาปีที่ 6

4.2 การอุดมศึกษาที่หลากหลาย และเชื่อมโยงกัน

4.3 ระบบการศึกษาตลอดชีวิต

5. ยุทธศาสตร์ของการระดมสรรพกำลังจากทุกๆ ส่วนของสังคม รวมทั้งภาคเอกชนให้เข้ามาจัด

การศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นพระราชบัญญัติการศึกษาจึงควรจะให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ 5 ประการดังกล่าวนี้

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๖๑)

วิสัยทัศน์ คนไทยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ

เป้าหมาย ภายในปี ๒๕๖๑ มีการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยเน้นประเด็นหลักสามประการ คือ

๑) คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย โอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียน สถานศึกษาแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม หลักสูตรและเนื้อหา พัฒนาวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่งดีและมีใจรักมาเป็นครูคณาจารย์ได้อย่างยั่งยืน ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

๒) เพิ่มโอกาสการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ เพื่อให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๓) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ในการบริหารและจัดการศึกษา โดยเพิ่มบทบาทของผู้ที่อยู่ภายนอกกระบวนการศึกษาด้วย

กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษา มีการปฏิรูปการศึกษาและเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดย

๑) พัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ที่มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒) พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ ที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นวิชาชีพที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่ง คนดี มีใจรักในวิชาชีพครูมาเป็นครู

๓) พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ เพื่อพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาทุกระดับ/ประเภทให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพและพัฒนาแหล่งเรียนรู้อื่นๆ สำหรับการศึกษาและเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

๔) พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วน มีระบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

เป้าหมายยุทธศาสตร์และตัวบ่งชี้ การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๖๑)

คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (กนป.) - กนป. ได้กำหนดค่าเป้าหมายและตัวบ่งชี้การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองจนสิ้นสุด พ.ศ. ๒๕๖๑ จำนวน ๔ เป้าหมาย ๒๐ ตัวบ่งชี้ ดังนี้

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๑ คนไทยและการศึกษาไทยมีคุณภาพและได้มาตรฐานระดับสากล ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๑.๑ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในวิชาหลักจากการทดสอบระดับชาติมีคะแนนเฉลี่ยมากกว่าร้อยละ ๕๐

๑.๒ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้นเป็นไม่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยนานาชาติ (ผลทดสอบ PISA)

๑.๓ ความสามารถด้านภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้นร้อยละ ๓ ต่อปี

๑.๔ ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ ๓ ต่อปี

๑.๕ สัดส่วนผู้เรียนมัธยมศึกษาตอนปลายประเภทอาชีวศึกษา : สามัญศึกษาเป็น ๖๐ : ๔๐

๑.๖ ผู้สำเร็จอาชีวศึกษาและอุดมศึกษามีคุณภาพระดับสากลและเป็นไปตามกรอบมาตรฐาน
คุณวุฒิ

๑.๗ จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทย (อายุ ๑๕-๕๙ ปี) เพิ่มขึ้นเป็น ๑๒ ปี

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๒ คนไทยใฝ่รู้ : สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และ
แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๒.๑ ผู้เรียนทุกระดับการศึกษาไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๕ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ได้ด้วย
ตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

๒.๒ อัตราการรู้หนังสือของประชากร (อายุ ๑๕-๖๐ ปี) เป็นร้อยละ ๑๐๐

๒.๓ ผู้ใช้บริการในแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้นปีละอย่างน้อยร้อยละ ๑๐

๒.๔ คนไทยใช้เวลาอ่านหนังสือนอกเวลาเรียน/นอกเวลาทำงานโดยเฉลี่ยอย่างน้อยวันละ
๖๐ นาที

๒.๕ สัดส่วนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการเรียนรู้ต่อประชากรอายุ ๑๐ ปีขึ้นไปเป็นร้อยละ ๕๐

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๓ คนไทยใฝ่ดี : มีคุณธรรมพื้นฐาน มีจิตสำนึกและค่านิยมที่พึง
ประสงค์ เห็นแก่

ประโยชน์ส่วนรวม มีจิตสาธารณะ มีวัฒนธรรมประชาธิปไตย

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๓.๑ ผู้เรียนทุกระดับการศึกษาไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๕ มีคุณธรรม จริยธรรมและมีความเป็น
พลเมือง

๓.๒ จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
ลดลงร้อยละ ๑๐ ต่อปี

๓.๓ จำนวนเด็กอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี ที่ตั้งครรภ์ลดลงร้อยละ ๑๐ ต่อปี

๓.๔ จำนวนเด็กเข้ารับการบำบัดยาเสพติดลดลงร้อยละ ๑๐ ต่อปี

๓.๕ สัดส่วนคนไทยที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและ
สังคมอย่างสม่ำเสมอเพิ่มขึ้นร้อยละ ๕ ต่อปี

เป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๔ คนไทยคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ : มีทักษะในการคิดและ
ปฏิบัติ มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถในการสื่อสาร

ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมาย

๔.๑ ผู้เรียนไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๕ มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มี
วิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์

๔.๒ ผู้สำเร็จการอาชีวศึกษาและการอุดมศึกษา มีสมรรถนะเป็นที่พึงพอใจของผู้ใช้ และมี
งานทำภายใน ๑ ปี รวมทั้งประกอบอาชีพอิสระเพิ่มขึ้น

๔.๓ กำลังแรงงานที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไปเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๖๕ และมี
สมรรถนะทางวิชาชีพตามมาตรฐาน

3. แนวคิดเรื่องโรงเรียนขนาดเล็ก

โรงเรียนขนาดเล็กทั่วประเทศ (โรงเรียนที่มีนักเรียนต่ำกว่า 120 คน) จากเมื่อปีการศึกษา 2552 จำนวน 14,056 โรงเรียน หรือร้อยละ 44.30 เพิ่มขึ้นในปีการศึกษา 2555 (ข้อมูล 10 มิถุนายน 2555) จำนวน 14,638 โรงเรียน หรือร้อยละ 46.83 นับเป็นปัญหาที่ท้าทายมานานนับทศวรรษในการแก้ปัญหาการจัดการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กของกระทรวงศึกษาธิการ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา (สพป.) เป็นที่รู้กันว่า ปรากฏการณ์การเพิ่มจำนวนขึ้นของโรงเรียนขนาดเล็ก เป็นผลพวงมาจากอัตราการเกิดของประชากร ลดลงปีละประมาณ 200,000 คน และความเจริญทางวัตถุที่กระจายลงสู่สังคมชนบท ทำให้ผู้ปกครองนักเรียนมีทางเลือกมากขึ้น ในการส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนที่ตนเองมีความเชื่อมั่นในคุณภาพ และมาตรฐานการจัดการศึกษา หรืออีกนัยหนึ่งผู้ปกครองไม่เชื่อมั่นในมาตรฐานการจัดการศึกษาที่ครูไม่ครบชั้น หรือครูครบชั้นแต่ไม่สะท้อนคุณภาพ ประสิทธิภาพ นั้นเอง และเหตุที่ครูไม่ครบชั้นก็เพราะ รัฐต้องจัดสรรอัตราค่าจ้างของครูตามสัดส่วนจำนวนนักเรียน พุดง่าย ๆ ก็คือ รัฐต้องการจ่ายเงินเดือน ค่าตอบแทนครู 1 คนต่อนักเรียน 25 คน เพื่อให้เกิดความคุ้มค่ากับการใช้จ่ายงบประมาณ และการจัดการศึกษาจะต้องบ่งชี้หรือสะท้อนให้เห็นคุณภาพ ประสิทธิภาพ มาตรฐานที่ยอมรับได้

การจัดการศึกษาสำหรับโรงเรียนขนาดเล็ก หรือโรงเรียนที่มีนักเรียน 120 คนลงมา ปัจจุบันประสบปัญหาขาดแคลนและมีข้อจำกัดหลายประการ ในการบริหารจัดการศึกษา เช่น ปัญหาครูไม่ครบชั้น ขาดแคลนสื่อการเรียนการสอน วัสดุ อุปกรณ์และสื่อเทคโนโลยี ทั้งนี้เนื่องจาก เกณฑ์การจัดสรรงบประมาณถือจำนวนนักเรียนเป็นเกณฑ์การบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอนทำให้เกิดคุณภาพ และเป็นปรากฏการณ์ที่ท้าทายวงการศึกษาไทยมาช้านาน และนับวันจะทวีจำนวนมากขึ้น เมื่ออัตราการเกิดลดน้อยลง

กระทรวงศึกษาธิการ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ให้นโยบายและแนวทางการดำเนินงานเพื่อยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กให้สูงขึ้น ทั้งด้านการบริหารจัดการด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านคุณภาพนักเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของเด็กในวัยการศึกษาภาคบังคับทุกคน ได้มีโอกาสรับการศึกษาที่มีคุณภาพใกล้เคียงกัน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ในฐานะหน่วยงานที่ดูแลกำกับนโยบาย ได้มีการทบทวนทบทวนกำลังเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก ดำเนินการวิจัย วางแผน กลยุทธ์การพัฒนา วางมาตรการสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา เช่น กำหนดนโยบายควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กให้เกิดขนาดที่เหมาะสม สามารถจัดสรรอัตราค่าจ้างครู งบประมาณสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนได้อย่างเต็มที่ ส่งเสริมโรงเรียนดีประจำตำบลให้เป็นโรงเรียนหลักของการมาเรียนรวม สร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนขนาดเล็กคุณภาพเพื่อจัดการศึกษาแบบศูนย์การเรียนรู้ พยายามดึงทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ส่งเสริมพัฒนาการเรียนการสอนแบบคละชั้นในโรงเรียนที่ครูไม่ครบชั้น สนับสนุนงบประมาณจัดหาสื่อเทคโนโลยี ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ ปรับปรุงภูมิทัศน์ พร้อมกันนี้ยังมีความพยายามดำเนินการควบรวมโรงเรียนแบบขั้นบันได โดยเริ่มควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนน้อยกว่า 20 คน น้อยกว่า 40 คน จนถึงโรงเรียนที่มีนักเรียนน้อยกว่า 120 คน ในปีการศึกษา 2561 และโรงเรียนที่ควรยุบพิงยุบ จนถึงกำหนดมาตรการไม่บรรจุตำแหน่งผู้บริหารในโรงเรียนที่มีนักเรียนน้อยกว่า 60 คน ซึ่งเป็นการสร้างแรงกระตุ้นให้เขตพื้นที่การศึกษาเร่ง

ดำเนินการควรวรรณ ยุบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อให้เกิดระบบการบริหารคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประหยัดงบประมาณของรัฐ

1. การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ

แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้สำหรับโรงเรียนขนาดเล็กที่มีครูผู้สอนไม่ครบชั้นได้ในระดับหนึ่ง โดยปรับปรุงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ จัดชั้นเรียนแบบคละอายุ การรวม ชั้นเรียนที่อายุใกล้เคียงกัน มีลักษณะเป็นช่วงชั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียน รู้จักคิด วิเคราะห์ สรุปความรู้และสร้างองค์ความรู้จากกิจกรรมการเรียนรู้ที่นักเรียนปฏิบัติจริง โดยอาศัยความร่วมมือของผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนและชุมชน ที่ให้ความร่วมมือ ในการจัดทำโครงสร้างหลักสูตร แนวทางการจัดการเรียนรู้ ตลอดปี (ประมวลการสอน) และจัดทำแผนการจัด การเรียนรู้แบบช่วงชั้น ตลอดปี จัดห้องเรียนเป็นช่วงชั้นเป็นหลัก ใช้ครูปฏิบัติการสอน 1-2 คน ต่อ 1 ช่วงชั้น ปรับปรุงพัฒนาอาคารเรียน ห้องเรียน และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนการสอนตามแนวใหม่ โดยห้องมีขนาดประมาณ 2 ห้องเรียนต่อ 1 ช่วงชั้น มีมุมต่าง ๆ มุมหนังสือ เกม เพื่อเป็นสื่อในการจัดกิจกรรม จัดหาสื่อ วัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น คอมพิวเตอร์ โปรเจคเตอร์ เครื่องเล่นวีซีดี เทป เครื่องเสียง อยู่ประจำศูนย์ฯ จัดหาหนังสือในห้องสมุดให้ครอบคลุมทุกกลุ่มสาระ

2. โรงเรียนต้นแบบ

โรงเรียนขนาดเล็กที่มีคุณภาพด้านบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนรู้และด้านคุณภาพผู้เรียน ตามมาตรฐานและตัวชี้วัดที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำหนด รวมทั้งมีความพร้อมที่สามารถเป็นโรงเรียนแกนนำและเป็นแบบอย่างในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพการศึกษา ในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็กได้ โดยใช้ แนวคิดในการพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กสู่โรงเรียนต้นแบบ ที่สามารถดำเนินการให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยกำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกและกรอบความคิดในการบริหารจัดการในโรงเรียนต้นแบบ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและยกระดับคุณภาพการศึกษา

3. โรงเรียนพัฒนาเครือข่าย

โรงเรียนขนาดเล็กที่มีความพร้อมด้านบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนรู้และด้านคุณภาพผู้เรียน โดยได้รับการคัดเลือกจากโรงเรียนศูนย์เครือข่าย และโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ไม่มีความพร้อมด้านการจัด การเรียนการสอน ครูไม่ครบชั้น รวมทั้งครูขาดทักษะเฉพาะในการจัดการเรียนการสอน (ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ) เป็นโรงเรียนเครือข่าย เพื่อส่งเสริม สนับสนุน เป็นแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งเป็นศูนย์เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นศูนย์บริการของสื่อ ICT และเทคโนโลยี ให้กับโรงเรียนขนาดเล็กในเครือข่าย ในการพัฒนาและยกระดับคุณภาพการศึกษา ในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็ก ได้ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ อย่างน้อยอำเภอละ 1 โรงเรียน

4. หน่วยคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่ (Mobile Unit)

หน่วยคอมพิวเตอร์ (Mobile Unit) เป็นลักษณะของการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ที่มีลักษณะเป็นชุดคอมพิวเตอร์ และติดตั้งในระบบ LAN ในยานพาหนะหรือสถานที่ติดตั้งพร้อมอุปกรณ์ ต่าง ๆ สำหรับการเคลื่อนที่หรือหมุนเวียนไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก ซึ่งประกอบด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ติดตั้งประจำรถ จำนวน 13 เครื่อง พร้อมอุปกรณ์ สามารถจัดการเรียน การสอนให้กับนักเรียนได้ครั้งละ 20 คน มีศึกษานิเทศก์ประจำรถ จำนวน 1 คน

5. เครือข่ายการนิเทศ

เครือข่ายการนิเทศ เป็นรูปแบบการนิเทศในลักษณะของการสร้างความเข้มแข็งในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก โดยอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอนและศึกษานิเทศก์ เพื่อพัฒนางานในหน้าที่ให้ได้คุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา

6. การบริหารแบบมีส่วนร่วม

โรงเรียนขนาดเล็ก โดยส่วนใหญ่มีปัญหาในด้านความไม่พร้อมและมีความขาดแคลน โดยเฉพาะกำลังครูผู้สอนที่มีไม่ครบชั้น รวมทั้งขาดแคลนครูที่มีความถนัดเฉพาะด้านหรือวิชาเอก ด้านงบประมาณเพื่อการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่าปัญหา ส่วนใหญ่ เป็นเรื่องงบประมาณหมวดเงินอุดหนุนที่ ไม่เพียงพอ การขาดแคลนครูภัณฑ์ ในการสนับสนุนการสอน แนวทางการแก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของโรงเรียนขนาดเล็กในกลุ่มพื้นที่เดียวกัน หรือมีปัญหาและความต้องการจำเป็นที่เหมือนกัน โดยมีบุคลากร หน่วยงาน หรือองค์กรให้การสนับสนุนสามารถดำเนินการเพื่อพัฒนางานยกระดับคุณภาพ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. แนวคิดเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้

หลักการในการจัดการศึกษาแก่เด็ก เยาวชนและประชาชนนั้นต้องการให้ทุกคน เป็นคนดีมีสุขภาพดีมีความรู้คู่คุณธรรม ในส่วนหนึ่งของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงกำหนดรายละเอียดบางส่วนไว้ดังนี้

แนวการจัดการศึกษา

มาตรา ๒๒ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

(๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเอง กับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

(๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

(๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลป วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

(๔) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

(๕) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

นี่คือแนวทางในการจัดการศึกษา องค์ประกอบที่สำคัญเพื่อให้การดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว คือการจัดกระบวนการเรียนรู้ ได้กำหนดไว้ ดังนี้

การจัดกระบวนการเรียนรู้

มาตรา ๒๔ การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

(๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

(๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

(๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมให้ด้งามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

(๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ

(๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา ๒๕ รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยาน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษา และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา ๒๖ ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียนการร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และให้นำผลการประเมินผู้เรียนตามวาระหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย(พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒)

นี่คือสาระสำคัญส่วนหนึ่งของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นเรื่องให้ผู้ให้การศึกษาจะต้องศึกษาวิเคราะห์ให้ชัดเจนโดยละเอียดรอบคอบ โดยเฉพาะการจัดกระบวนการเรียนรู้

จะต้องกำหนดเทคนิค และวิธีการให้เหมาะสมกับผู้เรียนการจัดเนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับสติปัญญา ความรู้ความสามารถกับผู้เรียน การฝึกทักษะที่มีประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนที่มีการพัฒนาทั้งทางด้านสติปัญญาคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม นี่คือ หลักการและแนวทางในการพัฒนาประชาชนของเราให้เป็นคนดีมีคุณภาพ เพื่อชาติบ้านเมืองของเรา

ความหมายและขอบข่ายของการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต คำจำกัดความที่ นักจิตวิทยา มักจะกล่าวอ้างอยู่เสมอ แต่ยังไม่ถึงกับเป็นที่ยอมรับ กันอย่างสากล คือ คำจำกัดความ ของ คิมเบล (Gregory A Kimble) คิมเบล กล่าวว่า "การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงศักยภาพแห่ง พฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหรือการปฏิบัติที่ได้รับ การเสริมแรง (Learning as a relatively permanent change in behavioral potentiality that occurs as a result of reinforced practice) "

จากความหมายของการเรียนรู้ข้างต้นแยกกล่าวเป็นประเด็นสำคัญได้ ๕ ประการ คือ

๑.การที่กำหนดว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ก็แสดงว่าผลที่เกิดจาก การเรียนรู้ จะต้องอยู่ใน รูปของพฤติกรรม ที่สังเกตได้ หลังจากเกิดการเรียนรู้แล้ว ผู้เรียนสามารถทำ สิ่งหรือเรื่องที่ไม่เคยทำมาก่อนการเรียนรู้นั้น

๒.การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้น ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างถาวร นั่นก็คือ พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปนั้น จะไม่เป็นพฤติกรรมในช่วงสั้น หรือเพียงชั่วคราว และในขณะเดียวกันก็ ไม่ใช่ พฤติกรรมที่คงที่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงอีกต่อไป

๓.การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนไปอย่างทันทีทันใด แต่ มันอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงศักยภาพ (Potential) ที่จะกระทำ สิ่งต่าง ๆ ต่อไปในอนาคต การ เปลี่ยนแปลง ศักยภาพนี้อาจแฝงอยู่ในตัวผู้เรียน ซึ่งอาจจะยังไม่ได้แสดงออกมา เป็นพฤติกรรมอย่าง ทันทีทันใดก็ได้

๔.การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงศักยภาพในตัวผู้เรียนนั้นจะเป็น ผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือศักยภาพอันเนื่องมาจาก สาเหตุอื่นไม่ถือเป็นการเรียนรู้

๕.ประสบการณ์หรือการฝึกต้องเป็นการฝึกหรือปฏิบัติที่ได้รับการเสริมแรง (Reinforced practice) หมายความว่า เพียงแต่ผู้เรียนได้ รับรางวัลหลังจากที่ตอบสนอง ก็จะทำให้เกิด การเรียนรู้ขึ้นในแง่คำว่า "รางวัล" กับ "ตัวเสริมแรง" (Reinforce) จะให้ความหมายเดียวกัน ต่างก็ คือหมายถึงอะไรบางอย่างที่อินทรีย์ (บุคคล) ต้องการ

ปัจจัยสำคัญในสภาพการเรียนรู้

ในสภาพการเรียนรู้ต่างๆ ย่อมประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญ ๓ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. ตัวผู้เรียน (Learner)

๒. เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นตัวเร้า (Stimulus Situation)

๓ การกระทำหรือการตอบสนอง Action หรือ Response

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)

กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคลส่งผลให้ผู้เรียนมีวิธีการของตนเอง อันเกิดจากสภาวะแวดล้อม บุคลิกภาพ อารมณ์และสังคมของแต่ละบุคคล สิ่ง que ผู้เรียนได้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่องทั้งในห้องเรียนและในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการในการเรียนรู้ของตนเอง แบ่งได้ตามกลุ่มของผู้เรียนที่มีลักษณะและวิธีการที่เหมือนกันออกได้เป็นหลายแบบ แนวคิดในเรื่องระดับของกระบวนการในการเรียนรู้ที่ แกรีก และล็อกฮาร์ท (Craik and Lockhart, 1972) ได้เสนอว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีหลายระดับ เราสามารถเรียนรู้และจำสิ่งต่าง ๆ ที่มีความหมายกับตัวเราได้ เพราะมีการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เรียนรู้ ความลึกของกระบวนการเรียนรู้เป็นความละเอียดของกระบวนการ การเรียนรู้แบบลึกจะทำให้เข้าใจได้ละเอียดและระลึกถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้มาก แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างที่เรียนรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แบบลึกเสมอไป เพราะในการเรียนรู้บางเรื่องก็มีความต้องการเพียงแค่ ความรู้ ความจำความเข้าใจและการนำไปใช้ ในขณะที่ชั้นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า ที่อยู่ในชั้นการเรียนรู้แบบลึก ก็อาจไม่มีความจำเป็น (Cox and Clark, 1998)

ระดับของกระบวนการ (Level of Process) ในการเรียนรู้ ได้มีการแบ่งระดับของกระบวนการเรียนรู้โดย วัตกินส์ (Watkins, 1983) ได้แยกไว้อย่างชัดเจน คือ กระบวนการเรียนรู้แบบลึก (Deeper processing) และกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น (Surface processing) โดยกำหนดขอบเขตของงานที่ต้องเรียนรู้ แยกผู้เรียนออกได้เป็นสองกลุ่มคือ ผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกคือผู้เรียนที่ตั้งใจที่จะเข้าใจและพยายามค้นหาถึงความหมายของสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ส่วนผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นคือ ผู้เรียนที่ตั้งใจจะใช้เพียงการจำข้อมูลเท่านั้น

บิกกส์ และเทลเฟอร์ (Biggs and Telfer, 1987) ได้อธิบายความหมายของกระบวนการเรียนรู้แบบลึก กับกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายใน (Intensive motivation) ในการทำงานที่ต้องใช้วิธีการที่เป็นเหตุเป็นผล โดยมีความพึงพอใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการค้นหามีความหมายโดยการอ่านอย่างมากและจนกว่าจะเข้าใจ มีความสัมพันธ์กับความรู้ที่เคยได้รับมาก่อน

ส่วนกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายนอก (Extensive motivation) โดยที่ผู้เรียนจะมีการเรียนรู้ตามที่กำหนดให้หรือตามเป้าหมายเป็นวิธีการเรียนที่จำกัดเป้าหมายที่เห็นว่าจำเป็นและใช้การจำสิ่งที่เรียนในชั้นตามปกติการระลึกแต่เหตุผลที่ถูกต้องที่ได้จากการบรรยาย ผู้เรียนมีความเข้าใจเฉพาะที่ต้องการ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะด้านที่จัดให้

ความแตกต่างระหว่างกระบวนการเรียนรู้แบบลึกและแบบตื้นที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนคือ ความลึกของกระบวนการ ที่ผู้เรียนจะมีทักษะการเรียนรู้ต่างกัน ซึ่ง ฮวง และบอนเซน (Huang and Bonzon, 1995) ได้อธิบายเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก ผู้เรียนต้องค้นหาให้ชัดเจนว่ามีอะไรซ่อนอยู่ภายในตัวผู้เรียน มีกระบวนการ ลำดับขั้นและวิธีการคิด ที่นำไปสู่วิธีการในการปัญหา ขณะที่กระบวนการเรียนรู้แบบตื้น ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้อย่างกว้าง ๆ และได้ความเข้าใจตามที่ได้รับ การอธิบายหรือบอกกล่าว

กระบวนการเรียนรู้แบบลึกเป็นความละเอียดของกระบวนการ เข้าถึงในรายละเอียด

ของเนื้อหาการเข้าถึงข้อมูลของกระบวนการเรียนรู้แบบลึกจึงกระทำได้มากกว่ากระบวนการเรียนรู้แบบตื้น การเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากกระทำได้ดีในผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึก แต่ถ้าเนื้อหาที่เรียนรู้มีปริมาณมากและไม่มีความซับซ้อนผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกก็จะเสียเวลาในการค้นคว้ามาก และได้ข้อมูลที่ไม่จำเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังนั้นการออกแบบการเรียนการสอนจึงยากที่จะทำให้เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้ลึก ขณะที่ผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้ตื้นสามารถใช้วิธีการสอนในแบบใดก็ได้ เพราะผู้เรียนจะสนใจในเนื้อหากว้าง ๆ และจำในสิ่งที่จัดให้เป็นหลักโดยไม่ลงลึกไปในรายละเอียดของเนื้อหา นั้น สเปนเซอร์ (Spensor, 1988) สรุปแนวคิดของทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ในแบบลึกและแบบตื้นว่า ทฤษฎีนี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่า การที่คนเราจำและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมายได้ เกิดจากการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ โดยกระบวนการจะมีหลายระดับตามสิ่งเร้าที่กระทำ

ลำดับขั้นในกระบวนการเรียนรู้

มุลลีย์ (George J. Mouly) กำหนดลำดับขั้นในกระบวนการเรียนรู้ไว้ ๗ ขั้น ดังนี้

๑. เกิดแรงจูงใจ (Motivation) เมื่อใดก็ตามที่อินทรีย์เกิดความต้องการหรืออยู่ในภาวะที่ขาดสมดุลก็จะมีแรงขับ (Drive) หรือแรงจูงใจ (Motive) เกิดขึ้นผลักดันให้เกิดพฤติกรรมเพื่อหา สิ่งที่ขาดไปนั้นมาให้ร่างกายที่อยู่ในภาวะที่พอดี แรงจูงใจมีผลให้แต่ละคนไวต่อการสัมผัสสิ่งเร้าแตกต่างกันเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางและความเข้มของพฤติกรรมและเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้น สำหรับการเรียนรู้

๒. กำหนดเป้าหมายประสงค์ (Goal) เมื่อมีแรงจูงใจเกิดขึ้นแต่ละบุคคลก็จะกำหนดเป้าหมายประสงค์ที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจ เป้าประสงค์จึงเป็น ผลันปลายที่อินทรีย์แสวงหา ซึ่งบางครั้งอาจจะชัดเจน บางครั้งอาจจะเลือนลอย บางครั้งอาจกำหนดขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางสรีระ หรือบางครั้งเพื่อสนองความต้องการทางสังคม

๓. เกิดความพร้อม (Readiness) คนแต่ละคนมีขีดความสามารถที่จะรับ และความต้องการพื้นฐานเพื่อที่จะเสาะแสวงหาความพอใจ หรือหาสิ่งที่จะสนอง ความต้องการได้จำกัดและแตกต่างกันไปตามสภาพความพร้อมของแต่ละบุคคล เช่น เด็กทารกซึ่งมีความเจริญ ทางสรีระ ยังไม่มากก็จะไม่พร้อมที่จะเรียนรู้วิธีการหาอาหารด้วยตนเองได้ เด็กที่ร่างกายอ่อนแอ หรือมีความบกพร่องของอวัยวะบางส่วน ก็จะไม่พร้อมในการเล่นกีฬาบางอย่างได้ กล่าวได้ว่าสภาพความพร้อมในการเรียนของบุคคลนั้นจะต้องอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ หลายประการ อาทิเช่น ความเจริญเติบโตของโครงสร้างทางร่างกาย การจูงใจ ประสบการณ์ด้วย เป็นต้น เรื่องของความพร้อมนี้นับว่า เป็นสิ่งจำเป็นมากที่จะต้องดีก่อนที่จะเกิดการเรียนรู้

๔. มีอุปสรรค (Obstacle) อุปสรรคจะเป็นสิ่งขวางกั้นระหว่างพฤติกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจกับเป้าหมาย ถ้าหากไม่มีอุปสรรค หรือสิ่งกีดขวางเราก็จะไปถึงเป้าหมายได้โดยง่าย ซึ่งเราก็ถือว่าสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ได้ช่วยให้เกิดความต้องการที่จะแก้ปัญหาและเรียนรู้ ตรงกันข้ามการที่เราไม่สามารถไปถึงเป้าหมายได้จะก่อให้เกิดความเครียดและจะเกิดความพยายามที่จะหาวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งจะทำให้เกิด การเรียนรู้ขึ้น

๕. การตอบสนอง (Response) เมื่อบุคคลมีแรงจูงใจ มีเป้าหมาย เกิดความพร้อม และเผชิญกับอุปสรรคเข้าก็จะมีพฤติกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น พฤติกรรมนั้นอาจเริ่มด้วยการตัดสินใจ เกิด

อาการตอบสนองที่เหมาะสมทดลองทำแล้วปรับปรุงแก้ไขการตอบสนองนั้นให้แก้ปัญหาได้ดีที่สุด ซึ่งแนวทางของ การตอบสนองอาจมุ่งสู่เป้าประสงค์โดยตรงหรือโดยทางอ้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง

๖.การเสริมแรง (Reinforcement) การเสริมแรงก็หมายถึง การได้รางวัลหรือให้สิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดความพอใจ ซึ่งปกติผู้เรียนจะได้รับ หลังจากที่ได้ตอบสนองแล้ว-ตัวเสริมแรงไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของหรือวัตถุที่มองเห็นได้เสมอไป เพราะความสำเร็จ ความรู้ ความก้าวหน้า ฯลฯ ก็เป็นตัวเสริมแรงได้เช่นเดียวกัน

๗.การสรุปความเหมือน (Generalization) หลังจากที่ได้ผู้เรียนสามารถตอบสนองหรือหาวิธีการที่จะมุ่งสู่เป้าประสงค์ได้แล้ว เขาก็อาจจะประสงค์ใช้กับปัญหา หรือสถานการณ์ที่จะพบในอนาคตได้นั้นก็แสดงว่า ผู้เรียนเกิดความสามารถที่จะสรุปความ เหมือนระหว่างสถานการณ์การเรียนรู้ที่มีมาก่อน กับปัญหาหรือสถานการณ์ที่เพิ่งจะพบใหม่ ซึ่งเป็นการขยายขอบเขตของพฤติกรรม การเรียนรู้ให้กว้างขวางออกไป

ชนิดของการเรียนรู้

แกเนเย (Gane) ได้แบ่งการเรียนรู้ออกเป็น ๘ ประเภท นับตั้งแต่การเรียนรู้แบบพื้นฐานไปจนถึงการเรียนรู้ที่ซับซ้อน ดังนี้

๑.การเรียนรู้เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ (Signal learning)

๒.การเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง (Stimulus Response Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะเชื่อมโยง (Connection) การตอบสนองที่เหมาะสมต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ โดยที่เมื่อได้ตอบสนองอย่างถูกต้องหรือเหมาะสมก็จะได้รับรางวัล หรือตัวเสริมแรง หรือเกิดความพอใจ หรืออยากตอบสนองเช่นนั้นซ้ำ ๆ การเรียนรู้แบบนี้ต่างจากการเรียนรู้แบบแรก เพราะการตอบสนอง การเรียนรู้ในลักษณะนี้เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจ ส่วนแบบแรกการตอบสนองเกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจและการเรียนรู้แบบนี้จะเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสมองที่สูงกว่า ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ดังกล่าวอาจสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑) การเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนองจะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นทีละน้อย

๒) การตอบสนองของผู้เรียนที่แสดงตอบโต้สิ่งเร้านั้นจะเป็นการตอบสนองที่ ผู้เรียนมีความมั่นใจมากขึ้นตามโอกาสที่ได้กระทำซ้ำ ๆ

๓) การเรียนรู้แบบนี้ จะเป็นการเชื่อมโยงการตอบสนองบางอย่างต่อสิ่งเร้าเฉพาะอย่าง สิ่งเร้าอื่น ๆ จะไม่มีความหมายที่จะทำให้เกิดการตอบสนองเช่นเดียวกับที่ได้ตอบโต้สิ่งเร้าเฉพาะอย่างนั้น

๔) สิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับการเรียนรู้แบบนี้ ก็คือ รางวัลหรือตัวเสริมแรง คือว่ารางวัลจะทำให้ผู้กระทำให้เกิดความพอใจ และเป็นการเพิ่มโอกาส ที่จะทำให้เกิดการตอบสนองเช่นนั้นซ้ำอีกในทางตรงข้ามเราจะไม่ให้รางวัลต่อการตอบสนองที่เราไม่ต้องการ ซึ่งจะมีผลให้การตอบสนอง ที่เราไม่ต้องการนั้นค่อย ๆ ลดและยุติลงในที่สุด จะเห็นว่า การเรียนรู้แบบนี้ มีลักษณะคล้าย ๆ กับการเรียนรู้

แบบลองผิดลองถูกของ ธอร์นไดค์ (Thorndike) และการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ สกินเนอร์ (Skinner) นั่นเอง

๓.การเรียนรู้ด้านทักษะหรือด้านกลไก (Skill Learning) หรือ (Motor training) เป็นการเรียนรู้ทำนองเดียวกับแบบที่ ๒ แต่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะประกอบด้วยความสัมพันธ์ และการตอบสนองตั้งแต่ ๒ คู่ขึ้นไป และเห็นการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนองในรูปของการใช้ กลไกของกล้ามเนื้อและทักษะ ตัวอย่างเช่น เด็กที่เรียนรู้การเปิดประตูลูกบิด ก็จะมีลำดับของกิจกรรมต่อเนื่อง เป็นสายโซ่ ดังนี้ มีพวงกุญแจอยู่ในมือ เลือกลูกกุญแจที่จะใช้ขึ้นมาสอดใส่เข้าไปในลูกบิด หมุนลูกกุญแจ จนหมดเสียงแกร๊กแล้ว ก็ผลักประตูให้เปิดออก

๔.การเรียนรู้ความสัมพันธ์ด้านถ้อยคำ (Verbal Association) การเรียนรู้แบบนี้คล้ายกับแบบที่ ๓ แตกต่างที่ การตอบสนอง ต่อสิ่งเร้า ในแบบที่ ๑ เป็นการใช้กลไกกล้ามเนื้อ ส่วนแบบที่ ๔ เป็นเรื่องของการใช้ถ้อยคำ การเรียนรู้แบบนี้เป็น ความสำคัญของภาวะภายใน มากกว่าแบบที่ ๓

๕.การเรียนรู้เพื่อแยกความแตกต่าง (Discrimination Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียน จะต้องแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งเร้า เพื่อจะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้นให้ถูกต้อง การเรียนรู้ที่จะมี เรื่องการจัดการสัมผัสเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ตัวอย่างของการเรียนรู้แบบนี้ ก็ได้แก่การที่ครูซึ่งสอน ในชั้นเรียนสามารถเรียกชื่อผู้เรียนแต่ละคนได้ถูกต้อง นักเรียนจะเรียนรู้ความแตกต่างของ พืช สัตว์ และสารเคมี หรือหินชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันได้ เด็กเล็ก ๆ เรียนรู้ที่จะแยกความแตกต่าง ของสี รูปร่างของสิ่งของ อักษร คำ จำนวน สัญลักษณ์ เป็นต้น การเรียนรู้เพื่อแยกความแตกต่างนี้ อาจเป็นการเรียนรู้เพื่อแยกความแตกต่างระหว่างสายโซ่ของความสัมพันธ์ของสิ่งเร้า และการตอบสนองตั้งแต่ ๒ คู่ขึ้นไป

๖.การเรียนรู้สิ่งกัป (Concept Learning) การเรียนรู้สิ่งกัปเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียน จะจัด ประเภทของสิ่งเร้าโดยพิจารณาจากคุณสมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับสี , รูปร่าง , ขนาด , จำนวน ฯลฯ เป็นหลัก ผู้เรียนต้องเรียนรู้สิ่งที่คล้ายกัน สามารถสรุปความเหมือน และแยกความแตกต่างของ สิ่งเร้ามี ข้อสังเกตว่าการเรียนรู้สิ่งกัปนี้ การตอบสนองของผู้เรียนไม่ได้เป็นการเชื่อมโยงกับลักษณะทาง กายภาพของสิ่งเร้าเฉพาะอย่าง หากแต่ จะเป็นการเชื่อมโยงกับคุณสมบัติทางนามธรรมของสิ่งเร้านั้น ๆ แกนยถือว่าการเรียนรู้แบบต่างๆ ที่กล่าวมาทั้ง ๕ ประเภทข้างต้น จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จำเป็น สำหรับการเรียนรู้ชนิดนี้

๗.การเรียนรู้กฎหรือหลักการ (Rule Learning หรือ Principle Learning) กฎ (Rule) หรือ หลักการ (Principle) เป็นสายโซ่ของความสัมพันธ์ของสิ่งกัป(Concept) ตั้งแต่ ๒ อย่างขึ้นไป เช่น เมื่อเกิดสิ่งกัปกับความยาวของเส้นตรง และเกิดสิ่งกัปเกี่ยวกับความยาว ความกว้างของสี่เหลี่ยม เรา ก็สามารถตั้งเป็นกฎของการหาพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยมในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างความยาว และความ กว้างได้ ตัวอย่างของกฎอื่น ๆ หรือในวิชาพีชคณิต $xa + xb = x(a + b)$ เป็นต้น

๘.การเรียนรู้การแก้ปัญหา (Problem Solving) ในชีวิตของเรานั้นเราจะต้องคิดค้นสิ่งต่าง ๆ เพื่อตั้งเป็นกฎหรือ หลักการเพื่อจะนำไปใช้ ควบคุม หรือแก้ปัญหาต่างๆ ในสภาพแวดล้อมที่เราอาศัย อยู่ตลอดเวลา บางครั้งมนุษย์เราก็จะนำกฎง่าย ๆ ที่มีอยู่นั้นมาสัมพันธ์กันเป็น กฎใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งการรวมกันเป็นกฎใหม่นี้ดังกล่าวนับว่าจำเป็นมากที่จะใช้ในการแก้ปัญหาใหม่ ๆ การแก้ปัญหา หมายถึง การคิดหรือการขยายความคิดออกไปเพื่อหากฎใหม่ ๆ (ซึ่งอาจเกิดจากการรวมกฎที่มีอยู่

ก่อน เข้าเป็นความสัมพันธ์ใน รูปแบบใหม่นั้นเอง) ฉะนั้นจะเห็นว่า การแก้ปัญหาเป็นการเรียนรู้ ที่ต้องอาศัยความคิด การแก้ปัญหาและการคิด จึงมีความสัมพันธ์กัน อย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้แล้ว การแก้ปัญหามองอาศัยสิ่งกับ (Concept) และกฎที่เคยมีประสบการณ์มาก่อนเป็นพื้นฐานสำคัญ จึงสามารถแก้ปัญหาใหม่ ๆ ได้

ชนิดของการเรียนรู้ จำแนกออกได้เป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๔ แบบ ด้วยกัน คือ

- ๑) การเรียนรู้สิ่งกับ
- ๒) การเรียนรู้ทักษะ
- ๓) การเรียนรู้เจตคติ
- ๔) การเรียนรู้การแก้ปัญหา และการคิด

ในจำนวนการเรียนรู้ทั้ง ๔ ประเภทนี้ การเรียนรู้สิ่งกับและทักษะจะเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าการเรียนรู้เจตคติความซาบซึ้ง และการเรียนรู้การแก้ปัญหาและการคิด

- การเรียนรู้สิ่งกับช่วยพัฒนาบุคคลให้เกิดความรอบรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และปัญหาวิชาต่าง ๆ

- การเรียนรู้ทักษะช่วยให้เกิดความคล่องแคล่วทางกลไก และทำให้ผลการกระทำมีประสิทธิภาพ

- การเรียนรู้เจตคติและความซาบซึ้งจะมีผลต่ออารมณ์ความรู้สึกและแรงจูงใจ นับเป็นรากฐานของการที่จะพัฒนาคนให้มีความฝักใฝ่ค้นคว้า หรือที่จะทำให้เกิดทักษะและสิ่งกับ

- การเรียนรู้การแก้ปัญหาและการคิดจะเป็นรากฐานที่จะพัฒนาบุคคลให้สามารถแก้ปัญหา การปรับตัวและปรุงแต่งให้เป็นบุคคลประเภทสร้างสรรค์ (Creative people) ที่สังคมปรารถนา

5. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

หลักการมีส่วนร่วม

หลักของการมีส่วนร่วม ในความหมายของการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “การตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรม และต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (meaningful participations) ไม่วางระบบไว้ให้ดูเหมือนว่า ได้จัดกระบวนการให้มีส่วนร่วมแล้วเท่านั้น

ถ้าการตัดสินใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมมีความสมเหตุสมผลและชอบธรรมก็ต้องนำไปปฏิบัติ แต่ถ้าผู้มีอำนาจเห็นว่าการตัดสินใจนั้นไม่เหมาะสม ขัดกับการตัดสินใจของการมีส่วนร่วม ก็จะต้องอธิบายได้โดยมีมาตรฐานแห่งความชอบธรรมที่จะเลือกตัดสินใจเช่นนั้น โดยที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับได้

การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาให้เกิดผลดี มีประสิทธิภาพ ตรงตามความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะผู้ปกครอง ต้องอาศัยกระบวนการนำกระบวนการมีส่วนร่วมมาใช้ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ในมาตรา 8 (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 58 ได้บัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมไว้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สถานศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับจึงต้องปฏิบัติตามโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้ปกครองควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาย่อมจะช่วยขับเคลื่อนให้การบริหารจัดการศึกษาดำเนินไปตามความต้องการของผู้ปกครองและชุมชน ช่วยให้สถานศึกษาได้รับการยอมรับจากชุมชน ชุมชนรักและหวงแหนสถานศึกษา ซึ่งส่งผลให้ผู้ปกครองและชุมชนสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา และให้ความร่วมมือกับสถานศึกษาในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่การศึกษาปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมินร่วมกัน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักร่วม คิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ

การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย นับตั้งแต่การแสดงความคิดเห็น การวางแผน การดำเนินการและการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการควบคุม กำกับ ติดตามและประเมินผล เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถทำได้ทั้งทางตรง คือ ร่วมเป็นคณะทำงานและทางอ้อมร่วมวางแผนทาง นโยบาย

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (เอกสารอบรมผู้นำการเปลี่ยนแปลงสำหรับผู้บริหาร. 2550 : 88-90) ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา
2. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชนเป็นยุทธศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาควรระลึกถึง ซึ่งมีหลัก 10 ประการ คือ 1) สร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อชุมชน, 2) ฝึกให้เป็นคนใจกว้างและมีจิตสาธารณะ, 3) ตระหนักในสิ่งที่จำเป็นและขาดแคลน ไม่ว่างเฉย ทุกอย่างทำได้หากตั้งใจทำ, 4) ต้องหมั่นสร้างและปรุงแต่งตนเองให้เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์เป็นที่ชื่นชมศรัทธาของชุมชนและเพื่อร่วมงาน, 5) อ่อนน้อมถ่อมตน วางตัวเรียบง่าย อยู่กับชุมชนและเพื่อนร่วมงานได้ทุกเวลา, 6) หลีกเลี่ยงการโต้แย้งที่ไร้เหตุผล พัฒนาทักษะการประนีประนอม, 7) ให้การต้อนรับชุมชนด้วยบรรยากาศมิตรภาพ, 8) พัฒนาเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อสำรวจจุดเด่น จุดด้อย เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา, 9) หมั่นแสวงหาแหล่งงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จากหน่วยงานบริษัท ห้าง ร้านค้า โดยใช้โครงการที่มีประสิทธิภาพ 10) สร้างและพัฒนาค่านิยมการสร้างสัมพันธภาพกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3. บทบาทของชุมชนในการที่ส่วนร่วมจัดการศึกษา มีดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา, 2) การกำหนดนโยบายเป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา, 3) การประชาสัมพันธ์ สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา, 4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรในการจัดการศึกษา, และ 5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

4. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ควรดำเนินการ ดังนี้ 1) สำรวจความต้องการ การสำรวจข้อมูลพื้นฐาน, 2) การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา, 3) การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ, 4) กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ, 5) การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ, และ 6) การสรุปผลการมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการจัดการศึกษา นับเป็นกระบวนการที่สำคัญ ที่จะช่วยพัฒนาการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น โดยเฉพาะในโรงเรียนขนาดเล็ก หากชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา รวมถึงการเชิญผู้ปกครองที่มีความรู้และมีเวลาว่างมาเป็นครูพ่อครูแม่ให้ความรู้ด้านวิชาการ ด้านภูมิปัญญากับบุตรหลาน ย่อมเกิดผลดีทั้งต่อโรงเรียนที่ได้บุคลากรเพิ่ม ส่วนผู้ปกครองย่อมภาคภูมิใจที่ได้สอนบุตรหลานในโรงเรียน รวมถึงนักเรียนที่จะมีความเคารพและนับถือในตัวผู้ปกครองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

6. แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการ นักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาไว้หลายระดับและหลายท่านด้วยกัน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกัน และความหมายคล้ายคลึงกัน ดังนี้

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต ในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิด การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและใช้แก้ปัญหาจนได้แนวทางที่เหมาะสม ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สาระ ข้อมูล วิธีการที่สามารถนำไปใช้ในการจัดระเบียบ แก้ไขปัญหา รวมถึงการพัฒนาในด้านต่างๆที่เหมาะสมกับชุมชนและท้องถิ่นหนึ่งๆ (วิช ทรวงแสง, 2534:39)

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรับแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย (ฉวีวรรณ แจ่มหมวก, 2545:31)

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะต่างๆดังนี้

1. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใดๆเป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น เช่นความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทของครอบครัว ของสังคมนั้น

2. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใดๆ ของสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

ประเภทของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภทคือ -

1. ภูมิปัญญาด้านคติ ความคิด ความเชื่อ
2. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี
3. ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น
4. ภูมิปัญญาด้านความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีชาวบ้าน

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษา

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิตของคนในท้องถิ่นต่างๆซึ่งมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ จึงมีการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่น และใกล้ชิดกับตัวผู้เรียนด้วย และจะมีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายกับผู้เรียนมากขึ้นทั้งนี้เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้เรียน

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษา หมายถึงมาตรการที่จะนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปถ่ายทอดในหลักสูตรกลางหรือหลักสูตรท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสมดุลระหว่างเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาสากลเป็นสำคัญ เพื่อให้นักเรียนและนักศึกษาทุกระดับได้เรียนรู้คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทยควบคู่ไปกับภูมิปัญญาสากล (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , ม.ป.ป)

ในปัจจุบันได้มีหน่วยงานและสถาบันการศึกษา พยายามนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาสู่การศึกษาในระบบมากขึ้น โดยมีความเชื่อว่าการจัดการศึกษาไม่สามารถแยกไปจากการศึกษาท้องถิ่น เพราะการศึกษาจะต้องนำเอาประเด็นในท้องถิ่นนั้นๆมาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตน สามารถทำให้เด็กที่จบการศึกษาออกไปมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบ และมีความสามารถที่จะสร้างสรรค์สังคมได้

อย่างไรก็ตามการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบโรงเรียน ยังไม่บรรลุเท่าที่ควรทั้งนี้ อันเนื่องมาจากปัญหา และอุปสรรคดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2540:36)

1. การนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบโรงเรียน ยังขาดนโยบายรองรับที่ชัดเจนเพื่อให้หน่วยงานและสถานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นได้มีความเชื่อมั่นและทราบทิศทางในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม

2. ให้ผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่นขาดการยอมรับ และขาดการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในระดับโรงเรียน

3. การจัดการเรียนการสอน ยังไม่นำเอาประเด็นของท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่ควร แม้ว่าหลักสูตรได้เปิดกว้างให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนได้ตามความเหมาะสมแต่ครู และผู้บริหารบางส่วนยังไม่เข้าใจเนื้อหาของหลักสูตรไปใช้เท่าที่ควร

4. การเรียนการสอนหลักสูตรตามระบบการศึกษาแต่ละระดับยังไม่คำนึงถึงสัดส่วนและความสมดุลทางด้านเนื้อหาสาระ เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากลเท่าที่ควร

5. หน่วยงานและสถาบันการศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ยังไม่ได้จัดให้มีองค์กรที่รับผิดชอบเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่ระบบการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542:45) ได้สรุปแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน ไปพัฒนาหลักสูตรไว้ 2 แนวคิดดังนี้คือ

1. โรงเรียนเป็นผู้นำกิจกรรม หรือเนื้อหาสาระที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านไปจัดการเรียนการสอน หรือพัฒนาหลักสูตรขึ้นในโรงเรียน ให้เด็กได้เรียนรู้ โดยคัดเลือกเนื้อหาหรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2. โรงเรียนเชิญเจ้าของภูมิปัญญา ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาชนชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน หรือช่างฝีมือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก
กรณีชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม- ร้อยเอ็ด เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
อย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีการดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

ขอบเขตการวิจัย

พื้นที่ปฏิบัติการ

พื้นที่ โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัด มหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายหลัก

1. ชุมชนและโรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตรังสรรค์ ตำบลสะอาด
อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 11 คน
2. ชุมชนและโรงเรียนบ้านนางาม ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปี
การศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 56 คน
3. ชุมชนและโรงเรียนบ้านฝายป่าบัว ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัด
มหาสารคาม ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 38 คน
4. ชุมชนและโรงเรียนบ้านหัวสระ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัด
มหาสารคาม ปีการศึกษา 2554 โรงเรียนมีครู 3 คน นักเรียน 42 คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การมีส่วนร่วม

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. ประชุมเชิงปฏิบัติการ
2. ติดตาม ประเมินผล
3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้
4. สรุบบทเรียน ถอดบทเรียน สังเคราะห์ผลที่ได้จากการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินงาน

- ระยะที่ 1 ประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับทีมวิจัยโครงการย่อย
- ระยะที่ 2 การติดตาม สนับสนุนกระบวนการวิจัยในพื้นที่โครงการย่อย
- ระยะที่ 3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกพื้นที่โครงการวิจัย

- ระยะที่ 4 รายงานความก้าวหน้าโครงการ
 ระยะที่ 5 การสังเคราะห์ผลการวิจัย
 ระยะที่ 6 การเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์
 ระยะที่ 7 เวทีนำเสนอและเผยแพร่ผลงาน

แผนปฏิบัติการโครงการวิจัย

กิจกรรมการวิจัย	ผลที่ได้รับ	ระยะเวลา
1.ประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสำหรับทีมวิจัยโครงการย่อย	นักวิจัยในทุกโครงการย่อยมีความรู้ ความเข้าใจกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	สิงหาคม 2555
2.การติดตาม สนับสนุนกระบวนการวิจัยในพื้นที่โครงการย่อย	นักวิจัยชุดโครงการและโครงการย่อยได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง	สิงหาคม 2555 – มีนาคม 2556
3.การแลกเปลี่ยนเรียนรู้นอกพื้นที่โครงการวิจัย	นักวิจัยชุดโครงการและโครงการย่อยได้เรียนรู้ร่วมกัน นักวิจัยในพื้นที่อื่นๆ	พฤศจิกายน 2555
4.รายงานความก้าวหน้าโครงการ	นักวิจัยชุดโครงการและโครงการย่อยได้เรียนรู้ร่วมกันถึงผลการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา	มกราคม 2556
5การสังเคราะห์ผลการวิจัย	สรุปบทเรียน ถอดบทเรียนสังเคราะห์ผลที่ได้จากการวิจัย	พฤษภาคม 2555
6.การเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์	รายงานฉบับสมบูรณ์ของชุดโครงการและโครงการย่อย	กรกฎาคม 2556
7.เวทีนำเสนอและเผยแพร่ผลงาน	นักวิจัยชุดโครงการและโครงการย่อยได้มีโอกาสนำเสนอและเผยแพร่ผลงาน	กรกฎาคม 2556

บทที่ ๕

การสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก กรณีชุมชนและโรงเรียนเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม- ร้อยเอ็ด

จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม- ร้อยเอ็ด ณ แหล่งเรียนรู้ตามอัยาศัยสวนยายเห้า อำเภอยพยภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้แก่

๑. โรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตตรงสรค์ ตำบลสะอาด อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
๒. โรงเรียนบ้านนางาม ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
๓. โรงเรียนบ้านฝายป่าบัว ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
๔. โรงเรียนบ้านหัวสระ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

ซึ่งประกอบด้วย ครู ผู้ปกครอง นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา ตัวแทนชุมชน โรงเรียนละ ๒๐ คน

รวมทั้งสิ้น ๘๐ คน ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประเด็นกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อหาทางออกในการจัดการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กดังประเด็นต่อไปนี้

๑. คุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ควรเป็นอย่างไร
๒. โรงเรียนขนาดเล็กและมีวิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชนอย่างไร
๓. ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก มีกระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษา อย่างไร

ซึ่งจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่า

๑. คุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก จากการสังเคราะห์พบว่า

สภาพปัญหาของพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก คือ

- ๑.๑ สภาพปัจจุบันปัญหาของพื้นที่ชุมชน

- ๑) จำนวนประชากรในวัยเรียนลดลง เนื่องจาก การย้ายถิ่นไปหางานทำของผู้ปกครองทำให้ต้องนำบุตรหลานไปทำงานที่อื่นด้วย และนโยบายการคุมกำเนิดของรัฐบาล
- ๒) ชุมชนไม่มีงานทำผู้ปกครองหนีไปทำงานที่อื่นจึงไม่มีเวลาอยู่กับลูก ทั้งภาระการดูแลลูกให้กับปู่ย่าตายาย

- ๓) ปัญหาการหย่าร้างของผู้ปกครองและทั้งภาระการดูแลลูกให้กับปู่ย่าตายาย

- ๔) ภาระหนี้สิน เนื่องจากชุมชนต้องเพิ่มต้นทุนในการผลิตภาคเกษตรกรรม

โรคภัยไข้เจ็บที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่ม โรคความดันและเบาหวาน ทำให้ต้องมีภาวะใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น

- ๕) สังคมผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากคนวัยทำงานต้องออกไปหางานทำที่อื่น

- ๑.๒ สภาพปัจจุบันปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็ก

- ๑) ผู้บริหารสถานศึกษาย้ายบ่อย เนื่องจากไม่ไ้คนในพื้นที่ชุมชนและขาดความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

- ๒) ครูขาดจิตวิญญาณของความเป็นครู
- ๓) นโยบายของรัฐที่ปรับเปลี่ยนตลอดเวลา ทั้งในเรื่องโครงสร้างการบริหารงาน หลักสูตร การบริหารงานบุคคล ทำให้ขาดความต่อเนื่องในการพัฒนา
- ๔) ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้โรงเรียนและชุมชนได้สังเคราะห์ คุณภาพการศึกษาของพื้นที่ ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ซึ่งมีข้อตกลงร่วมกันว่า “การศึกษาต้องเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและชุมชน” ซึ่งการจัดการศึกษาต้องแก้ปัญหาให้กับชีวิตและชุมชน โรงเรียนจะต้องเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และได้กำหนดคุณภาพผู้เรียนร่วมกันดังนี้

- ๑) มีทักษะทางวิชาการตามความจำเป็นพื้นฐานของหลักสูตร ได้แก่ การอ่านออก เขียนได้คิดเลขเป็น สามารถคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ได้ตามศักยภาพของผู้เรียน
- ๒) มีทักษะชีวิตสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขไม่เน้นการแข่งขัน เช่น ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความประหยัดอดออม ฯลฯ
- ๓) การเข้าใจพื้นที่ชุมชนของตนเองอย่างแท้จริง สามารถสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาการย้ายถิ่น ทำให้ครอบครัวอบอุ่นและชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ต้นทุนชุมชน อาชีพชุมชน

๒. โรงเรียนขนาดเล็กมีวิธีสร้างความเชื่อมั่นต่อการสร้างคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชนอย่างไร

จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่า กระบวนการสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งจากสังเคราะห์พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมมี ๒ รูปแบบ ได้แก่

- ๒.๑) การมีส่วนร่วมแบบเป็นทางการ ได้แก่ การกำหนดการมีส่วนร่วมในรูปของ คณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งโรงเรียนขนาดเล็กมีจำนวน ๙ คน มีบทบาทในการสนับสนุนส่งเสริมการจัดการศึกษาแต่ในความเป็นจริงเป็นการมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่แต่ไม่มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงลึก ทำให้ไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของชุมชนได้
- ๒.๒) การมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการ เป็นการร่วมแรงร่วมใจระหว่างโรงเรียนและชุมชน เปิดโอกาสให้มีการพูดคุยหาแนวทางแก้ไขปัญห สะท้อนความเป็นจริงของชุมชนและโรงเรียน ซึ่งการมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้จะทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยมีการเริ่มตั้งแต่การค้นหาปัญหาร่วมกัน การวางแผนร่วมกัน การปฏิบัติงานร่วมกัน ตลอดจนถึงการวัดผล ประเมินผลร่วมกัน

๓. ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก มีกระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษา อย่างไร

จากการลงพื้นที่ติดตามสนับสนุนและเวทีแลกเปลี่ยน ในแต่ละโรงเรียนมีการบูรณาการชุดความรู้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาดังนี้

๓.๑ โรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตสังสรค์ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้บูรณาการความรู้จากภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านนำมาจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้โดยมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยใช้ชื่อว่าศูนย์เกษตรศึกษาลุ่มน้ำชีเพื่อเป็นการสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนและเป็นสร้างอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและได้ออกแบบกิจกรรมตามวิถีชีวิตชุมชนและสร้างฐานการเรียนรู้ในชุมชน ดังนี้

- ๑) ฐานเรียนรู้การจักสาน
- ๒) ฐานเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรม
- ๓) ฐานเรียนรู้การเกษตรพื้นถิ่นพึ่งตนเอง
- ๔) ฐานการเรียนรู้การทอเสื่อกก
- ๕) ฐานการเรียนรู้ศูนย์ปลาแดก
- ๖) ฐานการเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน

เพื่อเป็นสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนให้เกิดทักษะชีวิตด้วยวิถีพอเพียงโดยใช้ชุมชนและวิถีชีวิต วัฒนธรรมเป็นฐานการเรียนรู้ และส่งผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่ทิศทางการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและความเชื่อมั่นของชุมชน ทำให้โรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่แนวคิด
“ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อชีวิตและสังคม”

๓.๒ โรงเรียนบ้านนางาม อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ได้บูรณามือองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายๆด้านทั้งด้านการจักสาน การทำเฟอร์นิเจอร์จากรากไม้ หรือเศษไม้ ความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้าน การรักษาโรคตามวิธีโบราณ การดำรงชีพในป่า การหาของป่า การถนอมอาหาร เครื่องมือจับดักสัตว์ เป็นต้น

เพื่อเสริมทักษะชีวิตให้กับผู้เรียน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข

๓.๓ โรงเรียนบ้านฝายป่าบัว อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้จัดกระบวนการเรียนรู้โดยการประยุกต์ใช้หลักคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยได้นำทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเป็นปราชญ์ภูมิปัญญา โดยกำหนดฐานเรียนรู้ตามภูมิสังคมดังนี้

- ๑) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาจักสาน
- ๒) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาผ้าหมัดหมี่
- ๓) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาทอเสื่อกก
- ๔) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาฝานดอกโน
- ๕) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาทำนาคำ
- ๖) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาช่างไม้
- ๗) ฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาเจียรนัยพลอย

ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทำให้นักเรียนและชุมชนได้เห็นต้นทุนทางสังคม เห็นคุณค่าของชุมชน ทำให้ผู้เรียนเกิดสำนึกรักท้องถิ่นและการต่อยอดสร้างงานในชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๓.๖ โรงเรียนบ้านหัวสระ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

บ้านหัวสระมีทรัพยากรทางบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เป็นปราชญ์ หรือภูมิปัญญาในด้านต่างๆหลายสาขา อาทิเช่น นายคุณ ดีด่านค้อ เป็นภูมิปัญญาด้านงานจักสาน นางสาวสมใจ ปริชัยยะ เป็นภูมิปัญญาด้านงานทอผ้าหมัดหมี่ นางด้วง จันทะแสน เป็นภูมิปัญญาด้านงานทอเสื่อจากกก

นางสด ปรชัยยะ เป็นภูมิปัญญาด้านงานฝานดอกโน นายทองสุข ภูชะดา เป็นภูมิปัญญาด้านงานติดตา ต่อกิ่ง นายวินิจ โกษาเสนา เป็นภูมิปัญญาด้านงานดนตรีพื้นเมืองเป่าแคน นายปราโมทย์ เจริญดี เป็นภูมิปัญญาด้านการทำนาคำ นายพวง หารี เป็นภูมิปัญญาด้านงานช่างไม้ และนายมีเดช แคนน้ำ เป็นภูมิปัญญาด้านการเจียรไนพลอย สามารถที่จะนำมาสอนให้เด็กในวัยเรียนได้รับรู้ ได้เรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาอันมีค่าของชุมชน

จึงได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็นฐานการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน เพื่อเพิ่มพูนทักษะชีวิตให้กับผู้เรียนเห็นคุณค่าของชุมชนท้องถิ่น

จากการสังเคราะห์ พบว่า ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก มีกระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น บนฐานคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นทักษะชีวิต

และการพัฒนาชุมชน

บทที่ 5

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

การสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม- ร้อยเอ็ด ณ แหล่งเรียนรู้ตามอัยยาศัยสวนยายเห้า อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้แก่

๑. โรงเรียนบ้านปากบุงคุยจันมหาศาลจิตตรังสรรค์ ตำบลสะอาด อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
 ๒. โรงเรียนบ้านนางาม ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
 ๓. โรงเรียนบ้านฝายป่าบัว ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
 ๔. โรงเรียนบ้านหัวสระ ตำบลหนองเรือ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม
- โดยมีประเด็นศึกษาพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็กดังประเด็นต่อไปนี้
๑. คุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ควรเป็นอย่างไร
 ๒. โรงเรียนขนาดเล็กและมีวิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชนอย่างไร
 ๓. ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก มีกระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษา อย่างไร

จากการสังเคราะห์พบว่า

๑. คุณภาพการศึกษาที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ควรเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม เน้นทักษะชีวิตและตามความจำเป็นพื้นฐานของหลักสูตร
๒. โรงเรียนขนาดเล็กและมีวิธีการสร้างความเชื่อมั่นต่อคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการ
๓. ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก มีกระบวนการบูรณาการชุดความรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพการศึกษา ด้วยภูมิปัญญาบนฐานเศรษฐกิจพอเพียงตามบริบทภูมิสังคม

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก

กระบวนการจัดการศึกษาในพื้นที่ชุมชนและโรงเรียนขนาดเล็ก ควรเน้นทักษะชีวิตและทักษะความจำเป็นพื้นฐานของหลักสูตรด้วยวิถีพอเพียงโดยใช้ชุมชนและวิถีชีวิตวัฒนธรรมเป็นฐานการเรียนรู้ และส่งผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่ทิศทางการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและความเชื่อมั่นของชุมชน ทำให้โรงเรียนเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่แนวคิด “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต”